

GUILLAUME EPPHERRE

JEAN-LOUIS DAVANT eta Askoren Artean

I.- AITZINSOLAS

Urtero, 2003an hasirik, Euskaltzaleen Biltzarrak omenaldiak egi-
ten ditu, Euskal Herriarentzat eta bereziki euskararentzat lan egin
duten emazte eta gizonak oroitaraziz. 2003an, Heletan hasi ginen,
Etienne Salaberry ohoratuz. 2004an, Janamari Malharin zenaren
aldia izan zen, Itsasun. Ondoko urtean, Claudine Leralu eta Isabelle
Lichau-gurekin genituenak- eskertu genituen, Hezkuntza nazionalean
elebitasunaren alde lan eginagatik. Aldudera jo genuen 2006an,
Jean Etxepare medikua, eta idazlea, gorai-pauz. Baxenabarretik Lapur-
dira itzuli ginen gero, Beskoitzera, beste idazle handi baten berrau-
rkitzeko: Joanes Leizarraga. Ondoko urtean, jo Senperera, Domini-
que Dufauz oroitzeko, 2007 ko Eguberri aitzin, han berean, Zaldubi
omendurik, Euskaltzainarekin. Jatsu Garazin ginen gero, beste Jean
Etxepare bat, "gaztea", eta gazterik joana, agurtzeko. Jaz, bi apez,
Leon Pochelu Gerezitarra eta Pierre Narbaitz Azkaratekoa ohoratu
ditugu.

Zuberoa zen gelditzen zigun probintzia. Hemen gara aurten. Zi-
nez pozez, eta halako misteriozko sendimendu batek hartzen duela-
rik "Manexa" Guillaume Eppherre duela mende bat sortu zen
Aitzürükün. Lan gaitza egin zuen Herriaren eta gure mintzairaren
fagoretan : ez du aiantzia izan behar, ez eta bere anal Gregoiek. Eta
famiiliako besteak ere (Jean -Pierre, Battitta, Mixel, Kadet Salabe-
rremborde) aipatzen ditu, kartsuki eta fidelki, Jean Louis Davantek,
Eppherre familiaren halako euskal « saga » bat kondatuz.

Beste testu batzuk ere ezarri ditut hemen, hala nola « Herria » astekarian agertu zena, lehen orri osoan, Guillaume ehorzketa karietarat. "Gure Herria"-n idazten zuen Guillaume Eppherrek eta jakinen duzue zer zion bertsolaritzaz: arras interesgarria zait, eta antropologoari ere gustatuko zaio menturaz apezaren ikusmoldea bertsolaritzari buruz, erraten duela nor den bertsolaria, eta zer erraten duen. Nor zen. Nor izan zen ere Jean de Jaureguiberry mediku euskaltzalea. Jean Louis Davantek eman dit ere Guillaumek, Euskaltzaindian sartu zelarik bere aitzinekoarentzat, Pierre Lhande Atarratzeko jesuitarentzat, egin zuen mintzaldia. Pierre Lhande, hoin famatua izan zen Zuberotarra. Euskaltzaleen Biltzarrean ere parte hartu zuen Guillaumek, besteak beste, eta Oxobi-Moulier, Zerbitzari-Elissalde, Constantin goraipatzen dizkigula. Liturgia mailan ere lan egin zuen, otoitzak, Bibliako testuak landuz. Eta Baionako diozesiko katixima zubereraz idatziz: hiru zati ezarri ditut hemen. Gainera Beñat Soule bertsotzaleak bere ganerreko paperetan miaturik, naski, atzeman ditu Etxahun lurrik idatzi bertsoak, baina Gregoire, edo Ddiude, edo Gregoi Guillaume anaiaren ehorzketa karietarat: testu hau ere, poema hau, ezarridut liburutto honetan.

Irakurri beraz, eta goxatu, zuek Zuberotarrek zuen mendietan sortu den herritarra, eta gu denek. Pierre Aintziart

II.- EHORZKETA KARIETARAT

Duela hamabost egün, Gregor Eppherre adinik hoberenian galdūrik huna berriz dolūtan Altzūrūkūko familia bera, bai eta euskaltzaleen familia bera. Zeren zentū zaikū Guillaume Eppherre apez euskaltzalia, bestiaren anaia. Egün horietan ūlhūn badira Ziberoko mendiak zombatez ūlhūnago gure gogo-bihotzak. Zeren Ziberotar handi bat galtzen dūgū hor.

Zonbaitek erranen die lehenik eta oroz gaintek apeza zela Guillaume Eppherre. Beste zonbaitek aldiz gizona, edo euskaltzalia lehen emanen die. Bainan ez ote da bat, bakun eta peza oso gure nortasūna ? Ala buzinkaz eta betatxūz eginik gira ? Nolaz algarretarik behez apeza, gizona eta euskaltzalea ?

Ziberotar etxalde batetako semia dūgū Guillaume Eppherre, mendi ondoko familia batek eta herri batek orhatūrik. Horren baitan goizik agertzen da halako altxatūrazi behezi baten lana: hitz ahūl batez « bokazionia » deitzen dūgūn sū eta indar hura. Gatz behezi haren alpatzeko zer balio die gure hitzek ? Zeren gatxotx dira gure elhiak oro.

Hainbeste Ziberotarrek haur edo gazte denboran gūti edo hanitx ezagūtū dūgūn Mauleko kolegioan izan zen apezgai eta ikasle sūhar, fi eta argia. Bigarren heñeko ikastaldia Uztaritzeko Seminario ttipian ūrhentūrik, Baionako Seminario handitik apezti zen 1936 -an. Hogei bat urte berantago haren anai Gregorik eginen zian matematika gradiaren bilhatzen hasi zen. Tolosan. Baina urte baten būrūko, bere segretari izatera deitū zian Houbaut apezkūpiak.

Apezkūpien lagūntzale

Hunen ondotik, Mgr Vansteenberghé eta Mgr Terrier ber gisan lagundū zūtian. Jaun apezkūpiez den mendreneko gaizkirik asmatū gabe, zor zaien errespetū osoarekin zer gatik ez pentsa, halere, pazientzia ezinagoa, zūhūrtzia ederra eta laneko jite handia izan behar ziala gure ziberotar apezak? Eta kalitate horik gain-gainetik bazūtiala, bestalde badakigū.

Ber denboran, bihotz huna zian oso eta bihotz-bera zen zinez. Behar den bizitarzūn hura ere bazian, halako ordain: Ziberoko gizon eljerra ez baita, har gatik, ez eta huillanik ere, ttontto izatera lerratūko. Arren, orok errespetatzen zien Guillaume apeza, gizona zelakotz..Eta haboroxek maite gūnian, gizon huna, goxoa eta arraillerianta baitzen.

Jinkoaren eta gizonen zerbūtūko.

1967-an katedralako kalonje oso bezala izendatū zian oraiko jaun apezkūpiak. Eta herroka horien izkiribazallak badaki, berak ikusirik, Baionako eliza nausian agitū diren gose greba edo oporretan, Guillaume Eppherre jaun kalonjia izan zela jende behardūnak hobekienik konprenitū eta lagūntū dūtien apezetarik. Mente hotz huntan, ez ote dū zerbait balio karitatiaren garrak?

Aitzinetik 18 urtez Saint- Bernard kolegioko omonier egonik zen: erran nahi baita gazteen konprenitzen, argitzen eta lagüntzen baza- kiala. Eta espantorik gabe egiten zian, bere heinetik jelki gabe.

Ez zen burrunba eta tarrapata egile handietarik Guillaume apez- a, baina bai langile ixil eta fi bat, Gregori ere bere aldetik izan den bezala. Zonbat lagüngo- a ez dü egin, beheziki igandetan, han edo hor. Zonbat predikü ez dü prestatü, zenbat apez aholkatü eta kontseilla- tü...

Üdüri lüke hanitx sotil eta kulto dela apez baten lana: bai hala lizate, segur ere, eliza administracione bat bezala har lironarentako .Baina bere apez saila Jinkoaren eta gizonen zerbütüko misione bat bezala hartzen dianarentzako, bazterrik ez duke apez lanak. Hola- ko apezetarik zen hau.

Kazetari eta euskaltzain

Euskaltzale orori, pegartaka hüstü behar lükian itsaso bat bezala agertzen zaio euskararen eta euskaldüngoaren aldeko eginbidia. Eta sail hortan ere bere haxiak eta beste zonbaitenak ekarri dütü, thairik gabe, Altzürüko seme horrek. Zeren güti dira euskal itsasoan busti nahi diren ezpiritü argitiak. Üturbüritan jelkitzen den ühaitza bezain argi eta eta zilar da Guillaume-ren zuberotarra, eta lapurtar ospe- tsüan ere abantxü hain trebe zen.

"Basque-Éclair" frantsesezko egünkariari har gatik sortzia eman zalon eta bere izkibriez lüzaz etxeki zian, "F.R" sinatzen zialarik, "Herria" artoski lagüntü du beti, artikülüz eta kontseillüz. 1951-ian "Gure Herria" agerkariaren bürü ezarri zien eta hori hogei-ta-bat urtez aitzina eraman zien. Euskaltzaleen Biltzarran ere bürietaryk izan da lüzaz.

Ez da harritzeko Euskaltzaindikoe- k (Euskal Akademikoe- k) beren arteko bezala izentatü bazien. Sartzeko mintzaldia, beste ziberotar batez egin zian: Aita Lhandez. Hor ere lan hanix egin dü.

Beti ziberotar

Erran gabe doa gain-gainetik maite zütiala Ziberoko dantza, pas- toral eta kantoriak. Bera kantari eljerra zen, eta jite alegerakoa. Bere idaz-lanetan, Ziberoko izkiribanoez arta behezi bat hartü dü Ligueik-en

kantoriak, harek zütian bildü, Etxahun Barkoxekoaren uhuretan egin zen diskan parte handia hartü zian eta "Gure Herriaren" zenbaki edo número bat osorik Barkoxtarraz egin zian.

Lau librü izkiribatü dütü, lauak bere apez lanari xuxenka lotürük: Katexima (1941) Elizako libria (1943), Botzez eta bihotzez (kantikak, 1949) eta Haurren Katixima (1956)

Oroz gainetik behar bada, euskal litürgia ziberotarrez eman dü, edo lan hortan parte handiena hartü phürü, aste oroz behar ziren irakurgalak Ziberoko erretorer igorritz prestik.

Langile haboro bagina

Hainbeste bürü hauste, lan eta arrenkürek bihotza higitü deie. Azken hiru urtetan oso ahül zian: klinika, ospitale eta pausa-etxetan gainti zer nahi ikusi dü eta betiko pazientzia bazter gabia erakutsi. Behin baino haborotan azken harian izanik, orai-berri üdüri zian egiazki hobekitzen ari zela. Uda Gregori-kin igaran dü, Kanboko "Toki-Eder"-en, ber ganberan, mezak eta ofizioak harekin emanez. Eta bera hain gaizki izanik, anai gaztiaren joaitia izigarritan senditü dü. "Nik nian joan behar eta ez harek.". Gaixoa, bere aldia ez zian hürrünl

Galtze handia da, bai Elizarentzat, bai Ziberoarentzat. Haboroenik, ene ustez, Ziberoarentako. Zeren handi da Eliza, ttipi aldiz Ziberoa. Oroen beharra balüke...Lagüntzale güti balzik ez dü gaixoak. Ber galza erran ginero, güti gora behera, Euskal-Herri osoarentako, ez baita handi hau ere.

Langile haboro izan bagina eta gütarik bakoitzak lan haboro egin baginü, ez zien behar bada leher egiterik izanen Gregori et Guillaume Eppherre-k. Horien etsenplüari jarraik gitian orai phürü, ahalaz beste hein batetan, nahiz ez giren gure urteen jabe. Gure bizitik amiñi bat phürü eman dezagun, hanitxek, ez ezen osoki emaiterik izan beste zonbaitek.

P. L. eta J.L.D.

"HERRIA" astekarian agertu omen artikulua, 1974-ko urriaren 24an.

N.B. Gainera, Piarres Lafittek, "Euskera" Euskaltzaindiaren dokumentuan laburbildu zuen Guillaume Eppherren bizia. Zati hau interes-

garria zaigu berdin:” Apez argitu eta goxo bat zen, itzal handiko: apezek gogotik dei egiten zioten beren arteko predikari gisa, eta jende asko joaiten zitzaion etxera kontseilu galdez: alabainan fama-tuak ziren haren gixakotasuna ezagutzale ona, nahiz “manexa” ere, hala beharrez, bazerabilan. Haatik, hego-aldeko euskalkiak frango arrotz zitzaikon.”

III.- GUILLAUME EPPHERRETA FAMILIA

Dñala hogeita hamar urte, 1981eko arramaiatzean (ekainean), Euskaltzaindiak altzürükutar handi bat ospatzen zñan hiltzeko mentebürñan, lehenik Mauleko merian (27an), gero Altzürükñn (28an) : hura zen Jean-Baptiste Arxñ (1811-1881), errejenta, eskoletako ikuskarri edo inspektürra, bai eta eñskal idazle / izkiribainoa. Ohartzen niz aurten sortzeko bigarren mentebürña lñkeala, dñala berrehñn urte xñxen sortñ beitzen, mente bat egñnko gure sñjeta (protagonista) beno lehen. (1)

Hona non orai Euskaltzaleen Biltzarrak beste altzürükutar handi bat bere sorterrian aipatzen dñan sortzeko mentebürñan : Guillaume Eppherre (1911-1974), apeza, eñskal idazlea hau ere, peredikari hona gañeala, eta Zñberoako euskaltzain osoa. Zñberoak Euskaltzaindian bere jargia badñ, ontsa markatña, eta hor zñberotar batek lekña hñtsik ùzten dñalarik, beste zñberotar bati doakio betatzea. Lehena izan zen Aita Pierre Lhande apez jesñita (1877-1957), Euskaltzaindiaren sortzean izentatñrik 1919an. Hori 1957an zentñrik, euskaltzain osoek jargia Guillaume Eppherrerri eman zeioen. Honen ondotik hirugerrena hañtatñ nñndñen 1975ean. Orai laugerrena Battittu Coyos mauletarra dñgñ, 2010ean izentatñrik, eta sartzeko hitzaldia Maulen egin dñ 2011ko arramaiatzaren 25ean.

Aitzinetik, euskaltzain oso bat zentñ ondoan Euskaltzaindiak ordaria bozkatzen zelon. Orai lege berri bati esker, Euskaltzaindiaren gaztetzeko xedetan, hiruetan hogeita hamabost urtetan « emeritu » izentatñrik, erdi erretreta batetan bezala sartzen gira, eta euskaltzain gñziek ondokoa segidan hañtatzen dñgñ bozkaz. Holaz plazer handia dñt, ene aitzinekoek ùken ez zñena, ene ondokoaren ikustekoa. Jagoiti Zñberoako euskaltzain titñlar bakoitxa Battittu Coyos dñgñ, ene ondokoa, denboran barna laugerrena. Arren egñnko gure sñjeta

bigerrena izan zen, Aita Lhanderen ondokoa eta ene aitzinekoa, Battitu Coyosek sartzeko hitzaldian klarki erran zūan bezala.

Guillaume Eppherre Altzūrükü Etxeberrian sortū zen 1911ko ūrrietaren 19an, laborari familia batetan, hameka haurrideetarik bigerrena. Herriko eskola pūblikoan ibili zen lehenik, lehen maileko ikas-teak hor eginez. Gero bigerren maila bete zūan Mauleko Saint-François (d'Assise) eta Uztaritzeko Saint-François Xavier ikastetse katolikoetan, baxoarekin ūrrentuz. Ondotik Baionako apezgeitegi edo seminario handian apezgoala prestatū zen, eta Baionako katedralean apez-tū 1936ko ūztailaren bostean.

Toulouse / Tolosako ūnibertsitatean matematika eta beste zientzia zorrotzetako lizentzia bati būrūz abiatū zen, bena lehen urtearen būrūan Baionako apezkūpūtegi-ala deitūrik izan zen sekretari la-nealako. Idazkarigoa hortan ariko da hamabi urtez apezkūpūentako, 1937tik 1949la, eta segidan hirur zerbūtxatūko dūtū aldizka : Hou-bot, Vansteenberghé eta Terrier.

Azken horrek 1949an Baionako Saint-Bernard ikastetxe katoli-koan omonier izentatzen dū, eta hor Guillaume hamazortzi urtez egonen da haur eta ikasle gazteen lagūntzale.

1967an katedraleko kalonje izentatūrik da, eta eginbide hori beteko dū bere azken zazpi urteetan. Kargū horri esker eūskaltzale gazte andana bati lagūngoia berezi bat ekarri zeigūn 1970eko Bazko altean, hegoalde-tiko iheslari elibatekin lehen gose greba egin gūnūa-larik Baionako katedralean : sargiatik eskūin dagon txapela txipia za-baltū zeigūn aterbetako, eta barne hori hamar bat egūnez ballatū gūnūan gure xede-ēn ezagūtarazteko. Laster Frantziako lehen minis-tro zen Jacques Chaban-Delmas jaunak hitzaman zeigūn gobernūak hegoalde-tik ihes jin eūskaldūnak bakean ūtziko zūtūala, iparraldeko Eūskal Herri-tik ohiltū gabe. Hor azpimarratū nahi nūkeana da Guillau-me Eppherre apezak egin zeigūn zerbūtxū handia, egūn oroz pa-zentzia eta miserikordia zabala erakutsiz. Gizon hona zen, gozoa, xehea, baketsūa, zerbūtxanta. Hori aitzinetik ere banakian, bena hor proba bat haboro eman zeigūn, eta ez txipia, egoera neke batetan, zeren Vincent apezkūpūak ez gūntūan begi honez ikusten.

Ideia orokorrez, erdiko gizona zen Guillaume, kiristi-demokrata, hala nola haren kantūko beste apez idazle batzū : Etienne Salaberry,

Pierre Lafitte, eta gazteagoak ziren Andiazabal, Joseph Camino, Pierre Charriton, Emile Larre, Belokeko aita Xavier Diharce « Iratzeder » poeta eta beste zonbait. Politikan ez zen agertzen, bena zinez europazalea zen, eta prefosta euskaltzalea.

Fedezko gaüzetan, lagün eta kide horik bezala, bena ene ustez Lafitte eta süstut Salaberry beno haboro, Vatikanoko II Kontzilioan agertüko ziren ideiak zütüan Kontzilio hori beno lehen, eta uste düť holakoer zor dügüla orokorki mündü osoko apezküpüen jüntak ekarri züan ütürriala ütüzltzea, Eliza katolikoaren zabaltzea, airestatzea, arrafreskatzea.

Euskaldüngoaren erroak ez zütüan hürrün txerkatü, heben ediren zütüan, Etxeberriko sükaltean eta sorterrian, Altzürükü zinez herri euskalduna beita orai ere, eta euskal jeietan beti lehenetarik, Xiberoko beste hegalean Barkoxe den bezala, dantzari eta kantari, maskarada eta pastorean trebe. Haatik heben euskara hobeki etxeki düzüe azken hogeita hamar urteetan : Arballako züberera, erdikoa, liferentzia güti düana Basabürükoarekin eta Pettarrekoarekin. Mixel Eppherre zenak erraiten zeitan ber-ber euskara güñüala batetik Altzürükün, bestetik Ürrüstoi-Larrabilen. Egia da züen herri hau dügüla ürrüstoi-larrabiltarrek bortüko sargia, Lexarralteari, Ibar Nabari, Ahüzkiri, Andoxeri, Aphanizeri бүрүз. Egia bestalde gure aitzinetikoen etxekandere zonbait Xiberoko erdigünetik edo alde gainetik ezkontzaz gure herrialat jinik zirela, Idauze-Mendi, Muskildi, Barkoxerik, bat Arhanetik ere, ama gurea orano goragotik, Altzai Arralteko Üstüiletik, aita Garraibi Argintzsolako seme züalarik, Iratçabal ariakoa, ama berriz Maddi Gette, Üstüileko prima. Dena dela, mintzajean liferentzia güti dügü züberotar edo xiberotarren artean, eta erran dezaket euskara klasiko bat mintzo dügüla Ürrüstoi-Larrabilen, Altzürükün bezala, Mixel Eppherre zenaren errana baieztatüz.

Arren Guillaume zena zinez euskaltzale zen, Eppherre familian ezagütü dütüdan jente güziak bezala. Gazteñi nintzalarik kontatzen entzün üken düť horren ama gartzaroan neskatilek emaniko pastoral batetan süjet izan zela. Denbora hartan apez elibat antzerki eta teatre mota horren etsai bortitzak beitziren, herriko erretorak lan hortarik epantxatü nahi üken züan, Bazkoen ez emaiteko mehatxüpean, bena gure anderea ez gibeltü : bertüte handia behar zen hortako, düala mente bat nonbait han ! Zoin pastoral izaten ahal zen bilatü düť

Arnaud / Allande Aguegaray, Muskildi Bordaxar etxeko semeak XX. menteko pastoralen historiaz hontü berri düan libürüan (2), eta hona zer dion 17. ostoaldean : « 1905 : *Aussurucq / Altzürükü : Sainte Marguerite*. Le 15 juin 1905, le jeudi de la Pentecôte, les filles d'Aussurucq interprétèrent, non *Sainte-Hélène* comme il a été écrit, mais *Sainte-Marguerite* (...). » Hor behar zena ediren düten ustez.

Idazle / izkiribainoa, euskaltzaina

Apez izanez, elizako geietan izkiribatü dü haboroenik. Zonbait urtez Xiberoko apezentzat iganteko meza prestatzen züan, eta polikopiaz parropietara helarazten.

Mezetako peredikari bezala zinez estimatürrik zen, eta erretorez lan hortarat üsü deitürrik. Lapurtera edo lapurtarrez ere trebe zen, bai lümaz, bai aho-mihiz.

Elizako libürü andana bat hontü dü : katexima (1941), Elizako libria (*libürüa* oralko grafian) 1943an, Botzez eta bihotzez (1949), haurren katexima (1956). Ene katexima handia 1941eko libürüan ikasi düten, Belapeyreren izkiribütik hüllan den eüskara klasiko batetan, eta gisa horrez etxen entzuna emendatü.

Gei profanoak ez düten horregatik bazter ützi. *Euskaltzaleen Biltzarra* batarzüneko bürüzagietarik izan da lüzaz. *Basque-Eclair* egünkari kiristi-demokrata lüzaz antolatü dü, haatik hau frantsesez, eta *Gure Herria* aldizkaria kudeatü 1951tik 1974ala, eta bere lümaz aberastü. *Herria* astekaria ere beti süstengü dü, nahiz hortan ez züan hanitx idazten.

Ikertzeak egin düten eüskal idazleez, bereziki Etxahun-Barkoxe, Ligetx larrintar bena ezkontzez zihigar koblakaria eta Lhande zenez. Artikülü elibat agertü düten *Gure Herria* aldizkarian, bereziki bat gotorra Jean de Jauréguiberry zenaz 1952an, üttail-agorritetako zenbakian. (3)

Pierre Lhande Züberoako euskaltzain osoa 1957an zentürrik, Guillaume Eppherre horren ondoko haütatürrik izan zen 1958an, eta Euskaltzaindian sartzeko hitzaldia egin züan 1959ko agorrilaren (abuztuaren) 29an, Baionako « Musée basque » delako eüskal erakustetxean. Bere aitzineko euskaltzaina ospatü züan zabalki, Lhanderen bizia eta obra xehe-xehea erakutsiz. Mintzaldi hortako izkiribüa

1960ko Euskera aldizkarian agertu zen. (4). Gero, Jean de Jauregui-berryz hontu zuan artikulu eta biak arrapatu ditut *Zuberoako literaturaz antologia laburra* delako liburuan, Euskaltzaindiaren atarpean. (5)

Arrapatu eman zelon Jean Elissalde « Zerbitzari » lapurtar apez euskaltzainak (1883-1961). Hau Azkainen sorturik zen, Zalgizen ontsa ezagutu dugun Roger Idiart bezala, bai eta Euskaltzaindian Dominique / Txomin Peillenen aitzinekoa zen Pierre Larzabal apeza bezala. Elissalde denbora batez Liginaga-Astuen erretor egonik zen : arren Xiberoa hein bat ontsa ezagutzen zuan, eta gure probintzia txipi hau eljerki alpatu zuan bere mintzaldian. Gero Louis Dassance (1888-1976) Uztaritzeko auzapez, euskaltzain, Euskaltzaleen Biltzar-rako lehendakari / presidentak ohorezko makila gorri bat eman zelon gure euskaltzain berriari, ordunoko usantxaren arabera.

Erran gabe doa Guillaume Eppherrek euskara ederra zuala, naturala, klarra eta xahua, argi eta garbia. Horren etsenplu bat ediren dirogu aho-mihiz Ximun Haranek xiberotar kantari elibatez eginarazi zuan diska batetan, « *Le disque basque* » delako sailean. Hor kantan ari dira Lohidoy eta Etchecopar-Attuli barkoxtarrak, bai eta Duhau-Hagola eskiulatarra, oro geroztik zenturik. Horien hobeki txestarazteko, Guillaume Eppherre zenaren botz gozoa mintzo zaigu ezin hobeki, alpatu berri dudan euskara hautu hartan, eta hor bizirik dago, bizi eternalean sinesten ez duenentzat ere.

Guillaumeren haurrideak

Ber gisan, oso euskaltzaleak zutuan ezagutu deitzodan lau anak.

JEAN-PIERRE, Etxeberriko laboraria, pastoralkaria zela nihauk borogatu dit, behin ja Barkoxeko Alexis Etchecopar-Attuli zenaren konpainian pastoralzale ikusirik. Kantan ere laket zela badakit : beziki Arxuren omenez Alzurukun bildu ginelarik 1981eko arramalzaren (ekainaren) 28an, aihal ondoan *Hartzaren kantorea* eman zeligun Mixel anal gazteenarekin, eta gisa horrez ahatzexerik zena berriz oritarazi zuen, junta hortako libretaren urrentzean ageri den bezala. (6)

BATTITA, Zübükota ostatúkoa, úsú kantatlotsez ari zen, eta zombait aldiz apúr bat koblanan ere bai entzúle gúti zenean. Gaineala orit niz behin, 1958ko barantailan (otsailan), igante arrastiri batez, Mixel anai gazteenak eta biek, Gerezieta Garrotik eraman nündüela Urruñako zinemategian ospatú zen koblaka partida handi batetara, han erauntsi beitzúen ordúnko famatúenek : Basarri, Uztapide, Xalbador, Mattin, Lasarte, Xanpun, Errexil eta beste bizpahiruk.

GRÉGOIRE « Ddiddle » apez (1929-1974), hamargerren haurridea, Mauleko Saint-François (d'Assise) ikastetxe katolikoan matematika irakasle zagoana, euskaltzain úrgazle, euskaltzale kantaria zen halaber, eta gaineala músikaria. Mauletar gazte andana bat euskaraz kantatzera lehiarazi zúan. « Éperra » ikastolaren aita izan zen 1972an. Artetik Ddiddleuren dohainak bete-betean borogatú gúntúan Euskaltzaindikoko bilkura ireki batetan. Maule-Lexarreko meria zaharrea izan zen 1970eko úrrietaren 25ean, igante goizez. Jüntaren geia zen J.D.J. Sallaberry, XIX. menteko mauletar abokatú notaria, euskal idazlea eta kantore biltzalea. *Chants populaires du Pays Basque* delako libúrúa zor deiogú bereziki : hortan berrogeita hamar kantore xahar biltzen dütú músikarekin eta frantses útzulpenarekin, bereziki Bereterretxen kantore famatúa, horradino aho-mihiz ibili zena mentez mente, hor azkenean Sallaberryk izkiribútan finkatúrik. (7)

Goiz hortan Grégoirek egin zeigún mintzaldi gotorrak gel xorrotxa zúan, músikaren ezagútze barnoia galtatzen zúana : « J.D.J. Sallaberry eta Ziberoko ahaire zaharrak ». Ondotik izkiribúz agertú zen *Gure Herria* aldizkarian, 1971ko arramailatzean (ekainean). (8). Kasik osorik arrapikatú düt *Zuberoako literaturaz antologia laburra* delako libúrúan. (9). Bere mintzaldiaren artetik, horren aragistatzeko bezala, Grégoirek kantore zombait emanarazi zeitzon Johañe Xuburu santagraztar / atharraztar kantari ezagún eta preziatúari.

Hamekagerren eta azken haurridea, MIXEL EPPHERRE (1932-1999), ontsa ezagútú düt, lehenik Euskaldun Gazterian (hau kanpainá / baserriko gazteen mubimentú kiristia beitzen), ondotik Enbata kasetako eta mubimentúko hastapenetan, eta geroztik úsú kúrútxatú biziko harat-honarartetan. Segúrki erran dezaket adiskide ginela. Hau ere kantaria zen, noiztara koblakaria saldo txípian, bestalde pelotakari eijerra eta dantzari trebea, hoberenetarik, bereziki kantiniersa bezala. Gaineala lúma sotila zúan, zúbereraz prefosta, bena behenafarrera-la-

purteraz ere bai. Artikulü andana bat ützi dü kasetetan, haboroxeak sinatü gabe, lehenik Euskaldun Gazteriako Gazte hilabetekarian, eta gero Eusko Alderdi Jeltzaleak iparraldean agertzen düan *Lema* hilabetekarian.

Azkenik Eppherre familiako anal euskaltzaleen ondoan, aipatzekoa zait horien lloba, KADET SALABERREMBORDE apez izana, sortzez altzürükütarra hau ere. Ama Eppherre haurrideetarik züan. Kadet zena ontsa ezagütü dü Mauleko Saint-François (d'Assise) ikastetxe katolikoan sei urtez (1947-1953), adinez hüllan beiginen eta natüralki euskaraz mintzo lanarteko errekreazioneetan, ordünko xiberotar eta baxenabartar gazte haboroxeak bezala, Mauleko eta beste hirixketako burjes edo erdi burjes frantzimanten despit. Gaineala pelotakan ere laket ginen. Geroago Mauleko erreter ikusi dü beste urte zonbaitez. Eüs kara oso hona züan horrek ere. Euskaltzalea zen prefosta. Ene jakinean phürü, ez dü hanitx izikiribatü, ez argitaratü ja. Bena peredikari trebea zen, natürala, bizia, zinez argj eta zehatza. Elizako zeremonietan euskararen leküa zabaltü züan Mauleko parroplan. Bena ürrats hori frantzimant elibatek oso gaizki hartü züen, eta batek ja sinadüra gabeko gütün pozointsü batez kasetetan ataki züan. Bestalde Sü-Azia batarzünaren sortzaleetarik izan zen 1978 eta 1979 urteetan. (10)

EPHERRE FAMILIA ez da hortan fini, aitzina dabila mündüan, lehenik Altzürükün prefosta, Jean-Pierre eta horren ondokoak, Battittaren haurrak (eta horien emazteak) eta arrahaurrak, hürüntxeago Amiküzeko (Pays de Mixe) Arberatzen Mixel zenaren alargüntsa Georgette Errécart eta bien segida, hürünago beste zonbait, hala nola Montpellierren ikusi berri düdan Dominique Eppherre mauletarra, kolegioko lagüna hau ere (1947-1950), Etxeberriko Eppherre anaietarik baten semea. Fida niz eta badakit ere beren aitzineko handien ezpirütüari fidel daudeala, bereziki euskarari etxekiak, altzürükütar elibati ontsa doakien bezala. Lehenekoak euskaraz ari ziren hatsa hartzen züen bezala, eta gü ere, xiberotar zaharrak, hola bizi gira natüralki. Bena züek, gazteagoek, mereximentü haboro düzüe, hanitxez ere, eüs kara züen nahiz etxekitzen beitüzüe botxü bat bezala, mündü zabaleko aize güzien artetik. Biba züek, eta goatzan aitzina sail hortan, eta beste orotan ere, bizitzeko denen beharra beitü gure Xibero txipiak, eta orokorki Eüs kal Herri osoak. Bai, gora Eppherre familia euskaltzalea, eta gora beti Altzürükü, herri euskaldüna !

Bibliografia**A. Artikülū honen izkiribatzeke egari****(edo erabili) dütüdan ütürriak :**

- Chants populaires du Pays Basque* Ilibürüa, J.D.J. Sallaberry, 1870.
- Euskera*, Euskaltzaindiko aldizkaria, Bilbo, 1919-2010
- Gure Herria* aldizkaria, Balona, 1921-1939, eta 1950-1976.
- Cent ans de pastorales* Ilibürüa, Arnaud / Allande Aguergaray, 2008.
- Zuberoako literaturaz antologia laburra*, Jean-Louis Davant / Euskaltzaindia, 2008.

B. Artikülūko aipamen elibat zointan hartü dütüdan :

- Jean Baptiste Arxu idazlearen mendeurrena*, *Euskera* XXVI (2. aldia), 1981 (2), Euskaltzaindia, Bilbo. – gaineala *Separata*.
- Cent ans de pastorales (1901-2000)*. Association Jakintza (Ciboure / Ziburru). Idazle / izkiribainoa : Arnaud / Allande Aguergaray « Bordaxar » muskildiarra. Juillet 2008. 17. ostoaldean.
- Gure Herria*, Baiona, 1952ko uztail-agorrila. « Jean de Jauréguiberry » artikülütik. Idazle / izkiribainoa : Guillaume Eppherre. 193-202 ostoaldeetan.
- Euskera* aldizkaria, Euskaltzaindia, Bilbo, 1960. « Euskaltzaindian sartzera-koan Guillaume Eppherre jaunak egindako (h)itzaldia eta Elissalde jaunaren erantzuna ».
- Zuberoako literaturaz antologia laburra*. Idazle / izkiribainoa : Jean-Louis Davant. Euskaltzainak bilduma, 9. Euskaltzaindia, Bilbo, 2008. 110-128 ostoaldeetan .
- Jean Baptiste Arxu idazlearen mendeurrena (ikus gorago 1). Azken ostoaldean.
- Chants populaires du Pays Basque*, paroles et musiques originales, recueillies et publiées avec traduction française par J.-D.-J. Sallaberry, (de Mauléon), avocat. Bayonne, imprimerie de veuve Lamaignère, rue Chegaray, 39. 1870.
- Eta fac-similean : Nîmes, C. Lacour, éditeur, Place des Carmes – 25 bd amiral Courbet, Collection Rediviva, 1992.
- Gure Herria*, 1971ko ekaina. J.D.J. Sallaberry eta Ziberoko ahaide zaharrak. Idazle / izkiribainoa : Grégoire Eppherre. 25-32 ostoaldeetan.
9. *Zuberoako literaturaz antologia laburra* (ikus gorago 5). Grégoire / Ddidue Eppherrecanai gazteagoa (1929-1974). 128-131 ostoaldeetan.
- 10 *Ber Ilibürüan* ikus « Mixel Eppherre, anai gazteena (1932-1999) », Jean-Pierre, Battita eta Kadeten aipamen Ilibürrekin. 132-133 ostoaldeetan. Eta « Hartzaren kantorea » Ilibürükaren ürrentzean.

**IV.- EUSKALZAINDIAN SARTZERAKOAN GUILLAUME EPPHERRE
JAUNAK EGINDAKO ITZALDIA
ETA JEAN ELISSALDE JAUNAREN ERANTZUNA**

**AITA P.LHANDE ZIBEROTAR EUSKALZAIÑAREN ORHITZAPENEZ
Baiona, 1959 agustuaren 29an**

Euskalzaindiaren Jaun Buruzagi eta Jaun kide agourgarriak :

Houna noun jin den oral enetzat thenoria, ziek diala zounbait hilabete heben berian egin haitiari ageriki eta euskal bihotz guziaz « bai » erraitekoua.

Zien batarzun eder, jakitate handiko eta ouhouragarrian egun hounhartzen duzienak eztezake gorde ezinago hounkirik izan dela eta doi bat ere hanturik egin duzien haitiaz eta erakoutsi nahi ukhen delozien ezagutzaz.

Bena euskal erranak beltio bere zuhurtzian, latiak « honor onus » dion bezala, kargia karga dela, laster borogatu du bere beithan eginbide handi eta hersi elibati (sic) buruz zela. Arren pharkaturen delozie zien hounian, denbora zounbaitez dudan egon balinbada ahalke bezala bere chokhouan. Euskalzaiñ ouhouriarren ukheitoko, ezteia behar ukhen jakitate handi eta lan eder agertzeko ? Eztireia behar jakin chehe-chehia euskal mintzajiaren segretu haborochiak, haren erro gordeenak eta haren harat-hounaka eta udaripen (*uduripen* ?) gaitzenak, zien artian Lecuona eta Lafitte jaun aphezek, Oriche jaunak eta Lafon jaun erakasle handiak dakitzen bezala ? Ezteia behar ukhen argitarat emanik izkibu-lan eder eta balious hanitch, ziek oroek egin duzien bezala ? Eztela behar ukhen Euskal-Herria alden-alde iganik, eta zounbatetan ! euskal ouhouriarren bethi phitz begiratzeko eta euskal mintzaje paregabiaren maitha-erazteko, Dassance jaunak bezala, eta harekin batian Elissalde jaun Zerbitzari maithagarriak, egun berian 76 ourthiak bethatzen dutian eta heben ene eguzaita den aphez gaztiak bezala ?

Eztezake haatik erran egun zien artian sarzaliak, huts-egin duziela zien haitian. Euskalzaindiak beitu euskararen eretzian argi osoua eta gisa batez ere ahal osoua ; mundu hountako eta besteko Jaun Buruzagiak bezala, Euskalzaindiak ere bere heinean, bere dohaiñak nahi

dutianer hedatzen beitutu eta ahala beitu ezdeusetarik ere zerbaiten egitekoua.

Zibero-herrialdia, Euskal-Herriko herrialderik hurrunena eta tchi-plena, nahi ukhen duzie begiratu zien artian bethi phitz eta gora. Nahi ukhen duzie hanko mintzaje berhezia bere hitz eta moulede eta orhitzapen chahar-ejjerrekin bere etchen izan zadien Euskalzaindian, beste euskal mintzaje hedatu nasai eta eder oroen artian. Eta hortakoz, nik bezala, Ziberotar oroek egun buhurtzen deitzie eskerrik handienak eta hersienak. » (1)

Guillaume Eppherre zenaren lehen zati hau bere grafian utzi dut. Ondokoak oraiko idazkera batuan ezarriko ditut, Euskaltzaindiak 1978an, Bergarako bilkura handian erabaki baitzuen euskalki guzietan erabilztekoa zela. Arte horretan, 1950 urteetan, Eppherre eta Lafon euskaltzainek lehen kanbio bat ekarri zuten : « ou » diftongo horren lekua hartu zuen « u » letrak, eta honena « ü » hizkiak, Amikuzen eta Zuberoan leku handia duen fonema bereziaren adierazle. Gero 1960 urteetan, Pierre Charrittoni esker, « x » sartu zen iparraldeko euskalki guzietan « ch » nahasgarriaren ordeaz, azken hau « txe » ahoskatzen baituzue hegoaldeko haurrideek : hortik « Mitxel » eta « Txao » bezalako itsuskeriak, « Mixel » eta Xaho » behar litzatekeen lekuan...

Gainera Euskaltzaindiak eta euskaltzainak « t » bat irabazi dute, bigarrenak tildea galdu : orain Euskaltzaindikoko kideak euskaltzainak deitzen gara.

Ikustate

Zertako ote bi galtze izigarri, ezin ordarizkatzekoak, üken dütügü batetan, orai düala bi urte, gure Ziberoan ? Lhande aita Jesüistaren galtzea eta Constantin jaun bedeziarena ?

Hurak ziren bi jaun heinez kanpoko zirenak jakitatez, bihotzez eta hedadüraz, honki egitez ere ezinago ezagütürik zirenak eta bazterrik gabe gure herrialde maiteari ohore egiten zeloiorenak. Hatsarre-hatsarretik Euskaltzaindiak nahi üken zütüan biak bere parteliant hartü, bata euskaltzain bezala, aita Lhande, eta bestea ürgazle bezala, Constantin jauna. Biak batetan, egün zombait arte, ez balütü gure Jinko Jaunak bere ganat deitü, badakigü hedadüra berezi batekin eta

ahal hoberenekin Constantin jaunak euskaltzain alki hau etxekiren zûala, gure Zibero herrialdea ezinago botz eta ohoratûrik izanen beitzen haütü horrez.

Beste izan ez balitz Jinko honaren xedea, aita Lhanderen ordari beste norbait ere heben gogo honez zoin ordüz ikusiren günûan : Aranart jaun kalonjea. Ez dezakegü ahantz (sic), aita Lhanderi kargüak handitü eta lanak atetü zeiotzanean, haren euskal hiztegiaren agere-razteko lan xehe eta baliosa, haren eskütik honartü züena eta ederki bürütü Lafitte eta Aranart jaun apezek, Lafitte jaunak bere jakitate oroekin (sic), eta Aranart jaunak bere ziberotar mintzaje eta oritzapenak oro lan horren honetan ezaririk. Geroztik, damûrik, Aranart jaun apeza bere lan eta kargü handiek hürüntü düe euskal lanetarik. Beti etxeki izan da haatik bere Ziberoari ; eta eritu atzinean, Ziberoko erretor gehien izan da Mauleko hirian.

Orai osagarriaren arrajitearekin ez dügüa esperantxa ükeiten ahal arte haboroxe badükeala eta berriz euskal laneri lotüren dela Ziberoa-
ren honetan ? Euskaltzainditik igorten delogün ikustatezko oritzapen
honek lagünt dezala bere min eta gaitz oroen egarten eta goitzen.

Aita Lhande nor zen ?

Züer esker euskaltzain jaunak, egün, heben, bilkûra ohoragarri hontan, Ziberoko herrialdea da ohoretan. Gure oroen gogo-bihotzak hegalez bezala doatza ordü hontan mendi arte gorde hartara, hanko herrikka motto haletara eta han bizi diren egiazko euskaldün sotil eta maitagarri haletara. Badakigü ontsa han bizi dela, beti pitz eta bero, euskal odol bat, osoki etxekirik dena euskal izate berezi eta ezinago goxoari, gain-gainetik borogutzen düana bere beitan beste euskaldün oroen anale-amodioa.

Zoin ordüz gure begiz ikusi nahi badügü itxûra edo begitarte bat, Ziberoa egiazki ezagüterazten eta maitaerazten deigüna, Ziberoa-
ren beraren begitarte dena, gure gogo-bihotzek arrapitzerazten deigüe
Aita Lhanderen begitarte ezinago maitagarria. Aita Lhande eta Ziberoa
bat beltirade, orai eta aspaldiko urteetan, orai eta agian I sekülakotz
(sic).

Egünko egün hau Aita Lhanderen oritzapenak, Aita Lhanderen itzalak dü egiten, dena oro, hunkigarri eta bihotz altxagarri bazterrik

gabe. Hartakoz (sic) ere údüri zaigü hobeki, heben haren itxüra bera dügüla ikusten eta haren begitarte bera, hura bera dela gure artean arrapiztúrik bere korpitz txüt eta lerdén eijerrean, bere apez arropak lerdénago eta txütago eginik eta beste údüripenetarik oroetarik gabetúrik ; hura bera dela gure artean, bere begitarte leün, ezti eta goxoan, erria ezpainetan, begiak argiz eta amodioz beterik, bürüa bere bilo kakoilatüez koroatúrik ; hura bera dela gure artean gogo argi, elea aiher, bihotza eztitartzünez beterik eta arima beti sütan.

Aita Lhande ezinago maitea, orai direnak oro ageriki eta batere itzalik gabe zabalik beitrade zure begien aitzinean, zihaurek erragüzü zer izan den zure bizitze amiragarria eta misteriozkoa ; zihaurek erragüzü zer izan den zure izate espantagarria.

Haren aria eta izena

Aita Lhande eta Ziberoa, bat dirade gure gogo-bihotzetan. Eta haatik, ontsa kasü egin eta, ikusten dügü Aita Lhanderen bizitza igaran dela non-nahi salbü Ziberoan. Bena Ziberoan zütüan erroak barna sartúrik, Ziberoan züan beti bihotza, Ziberoan bere indar hargia, Ziberoan ere egin dü bere paüsüa.

Ariaz Aita Lhande ziberotarra zen eta haatik sortü da heben Baionako hirian, orai düala lauetan hogeita bi urte, 1877ko úztallaren 9an, aita salerospenetako aferetan beitzüan, hatü eskentzale.

Berari laket zelon erraltea ez zükeala Lhande izena (gük Ziberoan Lhande erraiten düguna) úken behar, bena Basagaitz izena. Haren ariako bati herriko segretariak edo idazlariak kanbiatü zelon izena sortzaroko paperetan, ustez eta Allande aitaren izena familiako izena zen. Zonbatez ez zatekean ederrago eüskaldünentako, Aita Lhande, mündüan holako gizon ezagütüa, deitúrik izan zedin Aita Basagaitz I Glaude frantsesek eta besteek nola erranen züen izen hori : balinba « Basaguets » edo holako zerbaít.

Gaztetarzüna

Plazerekin ere aipatü nahi dügü Lhande haurrak bere lehen eskolak egin zütüala gük ezinago maite dügün ikastetxe batetan, Sen Bernat ikastegian, Eskola Kiristietako fraide erakasle agüdo eta haütüzkoekilan. Berak amen- (omen ?) peredikü batetan kontatü dü nolaz zortzi urteen altexean lehentze merexitü züan Sen Bernat ikas-

tegian ohorezko kūrütxea. Hura bularrean, etxerat heltū zen ; amak gisala, ez zelon sekūlan hainbeste bijita eginerazi Balona oroetan nolaz eta egūn hartan. Geroztik lūzaz etxeki egon da bere lehen errejenter. Urtez eta urtez jerraiki izan da hanko ikasle ohien bilkūrer bai Donostian bai eta ere Parisen.

Haur-haurretik eūskara mintzatū zūana eta maitatu ? Ez balinba net, Balonan zagolarik. Bena haren amañiak bazūan jauregi zahar bat Zalgizen, Ziberoaren erdi-erdian, oi zer herri eta kartiel paregabe eljerrean ! Eskola artetako paūsū egūnetan zer boztariorekin ez zūan egiten Balonarik Zalgizerako bidaje lūzea ! Ūdūri beitzelon Zalgizerat joatea zelūalat heltzea zela. Han bai Ziberuko eūskara mintzatzen zūan (,) haren haur jokūetako lagūnak oro eūskaraz ari beitziren, ziberotar plainez.

Haren haur izatean bi gaūzak ezinago hunki zūen haren haur bihotza eta haren jite ezinago aberatsari plegū berezi bat eman zeioen, haren biziaren abioa egin beitzūen eta haren izatea orozbakoz bere hokiari ezari. Aita ezinago maitea galdū zūan, uste gabetarik. Eta denbora haletan ere senditū zūan pizten eta handitzen apezgoalako dela. *Mon petit prêtre* haren libūrū goxoari beha, norek-nahi (*normahik*) pentsa dezake nolaz zohitū zen holako egūnaldietan eta ondo-ko denboretan haren bihotz gaztea, eta bereziki nola dohainez eta bertūtez bete zen haren ama maite-maitearen arima kartsū eta saintūa ; ama haren mereximentū gorde eta ezinago baliosek egin beitzūen eta būrützen lagūntu Lhande gaztearen apez dela eta gūk denek amiratū dūgūn Lhande apezaren bizitze saintū eta argi handikoari eman beitzeioen sortzea eta altxatzea hein ezinago hartarat. Orai dūala bospasei urte, historia hunkigarri hori argitaratū nahi ūken dūe zinema filma (sic) edo ikusgarri eder batetan, *Les mains liées* deitū dūena ; damūrik haatik filma horren egileek ahatze dūe alpatzeko Aita Lhanderen izena hasteko xehetarzūnetan.

Apezgeia

Lhande motiko gaztea, arren hola sartūrik bere orozbako bidean, joan zen Zalgizerik bi ūrratsetan den Mauleko kolejio (sic) edo ikastegialat, apezgoari būrūz hūrūnetik moldatzen hasteko. Nahiz ez zen ikastegi patxada handikoa, Mauleko ikastegia orai bezala ordūan ere oroek maite zūen Ziberoan eta ūngūrūne(e)tan : erakasleak ziren

jakitare honeko eta hüllant aisak, eskolan bezala joküetan ere ikasleekin bat egiten züenak. Ikasleak aldiz, haboroxeak ziberotarrak eta gehienak apezteko ürratsetan. Aita Lhanderen ordüko lagün ohiek begiratü düe oritzapen bat ezinago goxoa beren ikasle lagünaz, ezinago trebe beitzen, beste eüskaldün hütsak beno hanitxez trebeago, izkiribü lanetan eta bereziki frantses lengoajearen sotilki eskükatzen ; bena joküetako harat-honatetan ere ez zen besteak beno gibelago. Gihauri ordüko ikasle ohi batek kontatü delgü nola egün batez, paseüra joan zirelarik, lagün andana batek egin züen joküa, Mauleko gaztelü zaharraren güdükaz hartzekoa. Arratsean, Lhande gazteak bürüa oro beterik jokü hortako egitateez eta ballentiez, izkiribüz ezari zütüan güdüka haren gorabeherak frantses « poesia » edo kobletan, Birgilio (*Virgilio*) lati izkiribaino zaharraren kobla moldeetan.

Hamazortzi urteetan sartü zen Lhande apezgeia Baionako Seminario handian. Beti etxeki zeitzon ziberotar apezgei lagünak eta erran dezakegü ez düala üken bere bizian lagün hurak beno adiskide hobarik eta maiteagorik. Haietarik zombait nola ez dütü aipatü halako ordüan, herioak gazterik mündü hontarik hartü dütüalarik, hala nola Elichiry apeza, zalgiztar gazte lagüna eta kasik aüzoa !

Zer izan ziren Baionako Seminario handian Lhande apezgeiak igaran zütüan bost urteak ? Laneko eta otoiitzeko urteak, erran ga-bea ; bena ere goxotazüneko urteak lagünen amodioan, haiekilan deskantsüan ; apez bürüzagi zombaitak beitzioien, gisala, soberaxko bezala emanik zela deskantsüari. Bena zoaza, zü, halako jiteko gazte baten heinean begiratzera ! ez ditazke izaten ahal gazte oroen jitea ez heina osoki berrak (sic). Eta hari gogoia beti alha ari zeion eta bihotza jauziz.

Ordü haletan, apezgei gazteari aihar zeion izkiribatzea bai frantsez bai eüskaraz eta ahalaz ere koblaz eta bertsüetan. Haren lehen frantses bertsüak eta artikülüak agertü izan ziren *Le Courier des Familles* eta *Le Patriote des Pyrénées* egünkarietan, izenorde erabilten zütüala Nahí-Preherel eta Petit Pierre. Bürüzagi zombaitak zioien haren lanari ogen egiten zeioela holako izkiribülanek. Arren bürüzagien eta haren artean ezin ontsa jin bat beitzen, egün batez –hogeita bi urteak bazütüan– behar üken zeion « adio » erran bere Seminarioari, bere lagüner eta nork jakin ? bere egiazko deiari eta geroari.

Bena gure egūnen haria bere eskūetan zonbat nahi eztiki erabilten dūanak bazūan bai harentzat bere xede berezia, gorderik zena gizoner. Kontatzen entzūn dūgū, ordū izigarri hartan, Lhande gazteak uste gabe būrū egin zūala aita Jesūista batekin būrđinbideetan bidaje zozalarik ; aita hari bere bihotza zabaltū zelola eta harek aholkatū aita Jesūisten Jinkotiar batarzūna. Badakigū ordūan zonbat gaizki ikusirik ziren aitzindariez Frantzia herrian aita Jesūistak eta halen obra ballosak. Gaizki ikusirik izateak ez zūan lotsaerazten Lhande gaztea. Joan zen halen etxe batetarat « erretreta » edo gogokaldi sūhar baten egitera eta han xedea hartū bere biziko Jesūista eginen zela. Xede ezinago dohatsūa ! Zeren, zer haūtūzko seme ballosa ez zūan galdūren Eliza saintak, eta ere balinba gure Eūskal Herriak, beste izan balitz Lhande gaztearen deliberoa !

Jesūistetan apezgoalat

Orai artino xehe-xehea jerraiki dūgū Lhande gaztearen izatea, gorabehera horik oro heben iganen beitrade guri hūllan, eta horietan beitūgū kausitzen gure herritar famatūak gure Ziberoari ekarri deion amodio ezinagokoaren erroa eta ūtūrbūrūa. Ez dezakegū hainen xeheki jerraik ondoko ūrratsetan, bestelan bihar artino heben beiginateke, zūen damūtan eta gure nahi gabetan !

Rodez hirian sartū zen Lhande apezgeia, 1900ko setemeren Sean, aita Jesūisten etxean, bere bizi berriko apendizgoaren egiteko. Emanen dūtū hamar urte apezteko eta hameka bere estūdioen būrūtzeke, aita Jesūisten bizi maneraren arabera. Arte hortan hanitz herrialde iganen dūtū.

Lehenik Belgikarat joan behartzen zailo bere Jesūistagel la-gūnekin ; bere apendizgoa ere ūtzi behartzen zailo zonbait hilabetez zinez būrūtik minez izanez. Han haatik biltzen dūtū bere bi libūrū berrien gelak, *Les Mémoires d'un Ecureuil* eta *Fils de Dauphin* libūrūen gelak. Lehen botoak eginen dūtū bi urteren būrūan, 1902ko setemeren 8an. Gero Ingalaterran urte batez arrahartzen dūtū bere lati, greko eta frantses estūdioak. Zer oritzapena ez dū orozbakoz begiratū Aita Longhaye bere erakasleaz ! Ondotik haren bizitzea izkiribūz emanen beitū. Hartarik landa bi urtez berriz Holanda herrialdean arrahasten dūtū filosofiako edo zūhūrtazūnezko estūdioak. Bi urtez frantses lengoajearen erakasle emaiten dūe bere būrūzagiek Espal-

niako ikastetxe batetan, Puerto Santa Marian, Kadiz aldean. Balinba han beitu hartzen bere liburu ederrenetarik baten geia edo ideia Luis liburuaren geia. Berriz gero doa Belgikarat, Enghien hirialat, aita Jesuisten Seminario handialat lau urtez teologia edo egiazko apez-estudioen egiterat. Arte hortan apez ordena ukeiten du Tolosan, 33 urteetan, 1910eko agorrilaren 28an, egun berean beita harek eman duan lehen mezaren 49. urteburua. Urte baten buruan bere apez lanari lotzeko heinean zen, aita Jesuisten herroka handian.

Arte hortan, ez zen haren ezpiritua beti para egoiten, haren gogoia beti alhan ari zen eta haren luma tai gabe parra-parra. Eta orduan non zuan usu gogoia ? Balinba, aipatu dugun liburugetan ; bena horrez segur gira, usu beno usugago bere Euskal Herrian, eta bereziki bere Zibero kartiel xokoan. Estudio urte haletan, agererazi dutu Lhande apezgei edo apez gazteak bi liburu guretako ezinago baliosak, euskaldun ikasle haboroxeer geroxago gogoia zabaltu del-guenak : *Autour d'un foyer basque* eta *L'émigration basque*. Lehena, arrahartuko du ondotik beste liburu batetan, *Le Pays Basque à vol d'oiseau*. Lehen hori oritzapenez egin du, gogoan erabiliz euskal etxondoetako gorabeherak eta bereziki etxekoetarik haurretako ondoramenak. Bena bigarren hura, *L'émigration basque*, lan xehe eta handiko liburu da, alde oroetarik jakitate eta xehetarzun hanitx bildu behar beitzuan haren egileak, oralko euskal lan eta estudio suerte haboroxeen hastapena eta leinuru hartan ediren beitaite. Arte hartan izkiribat du Lhande apezgeiak artikulu franko agerkaletan : *Le messenger du cur de Jésus*, *La reine Blanche de Castille*, *Le Grand Almanach Catholique*, eta *L'Almanach du Pèlerin*, bena oroz gainti hebenko Eskualduna astekarlan.

Bai egiazki haren gogoia beti alha ari zen eta haren luma beti lanean. Guk, heben, esker hanitx zor delegu haren Jesuista aitzindari eta gehiener, ezagutu duelakoz Lhande ikasle suharra ez zela bes-teen heineko eta haren bihotzean euskararen eta Euskal Herriaren amodioak ez zuala ogen egiten haren apezteko lanari eta estudio suerte orori.

Aita Lhande Euskal Herrian

1911ko urtean, haren aitzindariak, ikustate ezinago hon batez, nahi uken due bere apez sailaren egitera jin zadin lehen-lehenik, eta

nork daki ez zenez halen nahian orozbakoz jin zadin ? gure Euskal Herri maitealat. Hamar urterentzat Euskal Herria izan da Aita Lhanderen egongia, lankia eta gain-gainetik laketgia.

Arte hortan behar üken dü egin Belgikan Aita Jesüisten « Hirugarren Urtea », arimako bizi saintüaren xehetarzünen hobeki ikertzeko beretako eta besteentako. Eta gero behartü zaio joan, beste hanitxi bezala, hirur urtez ordüngo gerla izigarriaren geiari jerrakitzeko ; han tik ekarri beitü *Les Mouettes* libürüaren geia.

Bena horik oro bortxazko gelak ziren. Aita Lhande ordüan osoki euskal herritar zen, lehenik Ondarribian eta gero Hernanin, Aita Jesüisten ikastetxeetan erakasle eta aita ezpiritüal gisa. Eta zer urte baliosak harentzat eta bereziki guretzat, euskaldünentzat !

Haren eskola-lanek eta haren ikasle gazteek ez züen harenganik deüsere galtzen ; osoki bere lanari emanik beitzen. Haren lanen eta haren arranküren gogo-berri badügü *Jeunesse* ordüan agertarazi züan libürüan. Gerlako arrakontrü izigarriek eta han apez lagün eta gazte hanitxen egitate amiragarriek ere haren bihotza hunkitzen züen eta izkiribaerazi deloe libürü hunkigarri zombait : *Le prix du sang, Trois Prêtres-Soldats* eta *L'enseigne de vaisseau Auguste Lefebvre*.

Bena hmar urte hurak izan dira Aita Lhanderentzat argi bat bezala, ezagütü beitü bere Ziberoaz eta Lapurdi-Baxenabarrez kanpo bazüala Euskal Herriak beste hegala zombait, oi zoinen ederrak ! gogobihotzez zoin aberatsak ! eta zonen maitagarriak ! Nafarroatik Gipuzkoan gainti Bizkaiala eta Araba bazterrealak artino (*bazterrealano*). Ezagütü beitütü probintzia haletako euskaldünen ohidüra zaharrak, mintzaje berezi nasai ederrak eta orotan gainti bertüte ezinago azkar eta iraünkorak. Ezagütü beitütü ere han gizon hedadüra handikoak eta euskaldün ezinago süharrak, hala nola Domingo Agirre, Azkue, Eguzkitza, Altube, Intzagarai apeza, aita Intza eta Larreko edo Irigarai eta zombait holako !

Han Euskal Herriaren amodioa handitu eta hedatü eta süstatü zaio aita Lhanderi. Ez züan bazterrik ordüan haren bihotzeko süharrak : ikasi nahi üken dü gipuzkoar mintzajea eta emaiten züan bere ziberotar mintzajea bezain aisa edo aisago ; Harriet zaharraren hiztegia esküetaratüririk, nahi üken züan ikasi euskal hitzen saila eta atea (meta) oro ; eta gogoan hartü züan xedea, gure alderdiko hitzak oro

bildürrik, hiztegi baten egitekoa ondotik agererazteko. Han ezagütü bizi manera eta egitate berezi elibatek (sic) eman deloe ere nahia libürü berri elibaten izkiribatzekoa, hala nola *Mirentchu* eta *La Ferro-nerie d'Ameznavar* Gure Herria hilabetekarian agertü zena, gero *Yolanda* izenean euskaraz emana, gipuzkoar euskaran. *Mon Petit Prêtre* libürü hunkigarria ere denbora haietan argitarat eman züan.

Ordüan ere ardüra izkiribatzen züan artikülü euskal agerkerietan, *Eskualduna*, *Euskalerraren Alde*, *Euzkadi*, *Revue Internationale des Etudes Basques*, *Jesusen Biotzaren Deya*, *Pueblo Vasco* ; bai eta ere frantses agerkerietan *Liberté du Sud-Ouest*, *Etudes*, *Revue pratique d'Apologétique*, *Durendal*, eta holako.

Euskal(t)zaindian

Bere(n) lanen oroen artetik, jerraiki zen ahalaz Probintzietan egiten ziren euskal biltzar edo batzarrerri. Harek ihork beno hobeki ikusi züan egiten eta lagüntü Oñatiko Batzarra ; honek bürütü lanetarik sortü beita « Euskaltzaindia », batarzün güziz ohoragarri hau. Ez da arren batere harritzeko, Euskaltzaindiko lehen jaunek, beren lehen bilkúra batetan, 1919ko setemeren 21ean hura bera haütatü bazüen Zibero herrialdearen izeneko euskal(t)zain, haren kar handia ezagütürrik eta hain beitziren ageri haren lanak eta mereximentüak. Euskaltzaindiko jaunek hain züen ere horren jakitatea gora etxekitzen, non hori bera 1920ko arramailatzaren 23an izentatü beitzüen *Euskera* agerkariaren idazle edo izkiribazale. Geroztik bi urtez agertarazi dü gipuzkoar euskara ederrean agerkari preziatü hori, ihork ere ez beitezake kausi ez zela jaun hori sortzaroz gipuzkoarra. Ordüan ere *Euskal Esnaleak* agertü züan gipuzkoarrez (*gipuzkeraz*) Aita Lhandek Domingo Agirre olerkari eta nobela egileaz egin züan mintzaldia.

Bena, bena...holako gaüza ederrak ez zezake(a)n sobera lüzaz irauñ. Aita Lhanderen kar handia sobera ezagütürrik zen : Euskal Herriaren alde egin züan mintzaldi baten ondotik, gobernüak jakinerazi züan Aita Lhande ez zela haboro ontsa ikusirik Bidasoaz bestaldean. Ez zelon net balliatü agererazi berri züan libürüa *Notre s7ur latine, l'Espagne*. Behar üken zelon, arren, « berriz arte » erran hanko adiskide oroer eta deitü züen bere Jesüista bürüzagiek Sarlat ikastetxerat, eta berehala Tolosako « Caousou » ikastetxealat.

Tolosako hirian erakasle

Han ez zūan lo egon behar eta bere eskola-lanaren gain eman zūen *Faculté des Lettres* delako ikastegi handian euskararen erakasle. Haatik, nahi beno lehen, erakaste hori ützi behar ūken zūan, ikastetxe katolikoez ez beitzūen ontsa hartzen apez bat ari zadin holako eskola emaiten gobernūko ikastegi batetan, beste erakasle alkietarik apezak oro kanpo emanik izan ondoan.

Hasi zen ordūan libūrū berri izkiribatzen eta agereraetzen : *Le Père Longhaye, Bilbilis, Fils de Dauphin* edo *Les lauriers coupés, Le pays basque à vol d'oiseau* eta bereziki *Le Dictionnaire basque-français*. Ordū haletan ere, Ziberoan Igaraiten zūtūan pausūko egūnetan, ebili zen han eta heben ziberotar koblakari famatū « Etxahun xahar » zena-ren kantore eta berrien biltzen, eta izkiribatū zūan ere llabūr-llabūrta haren bizitza. Peredikatzera ere norat nahi deitzen zūen eliza handienetarat bezala parrochia txipienetarat. Ezagūtzen dūgū han nonbait orai Malaysiako gaintian ziberotar aita misioniste bat, Aita Lhandek komūnionen handiko erretreta peredikaturik, apezteko deia entzūn beitzūan Urdiñarbe xokoan bere peredikari sūharrari esker.

Parisen lan handiak

Bena peredikūek ūsū Pariserat deitzen zūen Aita Lhande, haren artikūlūak *Etudes* agerkarian ezinago gustaturik. Eta hau dela, uste gabetarik Pariserat izentaturik izan zen. Adio ordūan ikastetxeak eta haletako gazte maiteak ! Adio ere eūskal lan handiak ! Gure ziberotar apez ezpiritū argia, lūma sotil eijerra eta elestari goxoa orozbakoz joan zen Pariserat *Etudes* agerkarian izkiribaino bezala eta peredikari handi bezala.

Haren hiztegia, *le Dictionnaire basque-français*, doi-dola hasirik zena, baratūko zena ezin eginean ? Ez ; Aita Lhandek ezagūtzen zūan Laffite jaun apeza, Uztaritzeko Seminarioan erakasle eta eūskaltzale sūharra zena ordūan ere orai bezala. Eta honek bazūan adiskide bat Aranart jaun apeza eritarzūnez ekūratūrik zena Heraitzen. Biek Aita Lhanderen saila gogo honez honartū zūen eta būrūtū. Egia erran behar da, aita Jesūistek gastūak largoki (*zabalki*) egarten zūtūela eta Aita Lhande bera jiten zeilela artetarik Uztaritzerat, bi apez gazteen korajatzera eta haiekin egūn zombait goxoen Igaraitera.

Geroztikako Aita Lhanderen bizitzea oroen ohartzapenetan (oritzapenetan) da. Hasi zen Parise ondoan diren eremū hitsen bijilatzen eta han erreljioneko aziaren hedatzen ai ziren apez ezin heltū eta serora gaixo zonbaiten lagūntzen. Haien berriak emaiten zūtūan *Etudes* agerkariko lakurleer. Bena heltūra beharretan zirenek lagūntū behar zūen. Ordūan piztū zūan Parise ondoko eremū hitsen obra ezinago baliosa, geroxago Verdier kardinalak hedatū eta handitū behar zūana. Ez detzakkegū aipa haren lanak eta harat-honatak eta peredikūak oro ; bena bost urtez ūrūtū zūtūan 52 eliza, 90 gazteen biltoki, 58 parrochia-etxe, 40 eri-soeingia (*artagia*), 12 eskola, 8 haurbaratze eta 14 haurtegi ; eta erosi ere 90 lūr eremū obrentzat. Izkiribatū zūtūan *Etudes*-etako artikūlūak eta hirur libūrū *Le Christ dans la banlieue*, *Le Dieu qui bouge* eta *La Croix sur les fortifs*.

Radioetako peredikaria

Ber denboran zer peredikūak Pariseko elizetan !

Eta ordūan, Gerlier Pariseko jaun kalonje gazteari, orai Lyoneko hirian kardinal denari, ohartū (*oritū*) zeion,

Radio bekanika atrebitūari esker helerazten ahal zela Jinko Honaren elea bazter oroetarat. Lan horentako apez bat zeion hobeki joaiten zena, eta hura Aita Lhande. Eta honek lan hori ere honartū zūan, lehen kolpūtik (*kolpetik*) behar zen hein eta eskaide (*eskūaire*) hura ediren beitzūan eta jentea iharrausi eta hunki alde oroetan ;

Ez beittake heben erran ahal, zer letra (*letera*) edo gūtūn hunkigarriak andanaka eta ateka (*metaka*) ūkelten zūtūan.

Zortzi urtez, lan hori ere tai gabe ereman zūan, bazterrealat batere ūtzi gabe Parise ondoko eliza eta parrochia gūnetako obra. Peredikū libūrūak ordū haletan arrunt-arrunta elkitzen ziren libūrū egingletarik : *L'Évangile par-dessus les toits*, *Le Bon Pasteur*, *Les Pauvres dans l'Évangile*, *De Bethleem au Golgotha*, *La France missionnaire*, *Les Béatitudes*, *Le Pater*, *l'Évangile de la douleur*, *L'Évangile par-dessus les frontières*, *Paraboles*, *Petites béatitudes pour les jours d'épreuve*, *Carillons de fêtes*. Beste peredikū berezi handi ere zonbait agerterazirik bazūtūan : *Huit fresques de saints*, *Ste Jeanne d'Arc*, *Dieu et Jeanne*, *La poète angélique*.

Nolaz gizon batek berak hainbeste lan egin zezakean ? Gük ez dezakegü aisa entelega.

Èta arte hortan non zen Aita Lhandek Eùskal Herriarentzat züan kar handi hura ? Beti alha zago(a)n haren bihotzean. Artetarik, egün zonbait paüsüren ondoan jiten zen bai Zalgizerat, bai Atharratzerat. Zer egün goxoak, han bere Ziberoan igaiten zütüanak bere anale eta beste etxekoen ondoan ! Bena noiznahi ere bere perediküetan, uste gabetarik jiten zeion Eùskal Herriko oharmentxa (*oritzapen*) bat edo beste, hanko kartiel eijer bat, hanko egüaldi goxo bat, hanko egitate edo ohidüra hunkigarri bat. Giaude zer pentsatzen züen haren entzuleek Eùskal Herriaz. Balinba misteriozko lekü bat zela, lürreko Parädüsüa bera edo holako zerbait ; eta gük, heben girenek, aitor deza-kegü ez züela batere gaizki pentsatzen.

Mündüaren gainti

Aita Lhanderen bürüzagier ohartü (*oritü*) zeien hedadüra bat ora-no handiagoa ükeiten ahal züala gure herritar süharrak eta Pariseko üngürünetan egin honkia hedatzen ahal züala mündüko eremü zabalenetara. Holaz igorri züen lehenik hegoaldeko Ameriketarat, ondoko urtean Madagaskar isla edo ügarte (*üharte*) ederrealat, eta hantik landa Indietarat, eki jeikigiako Indietarat (*Indiarat*). Oroetarik ekarten züan zerbait berri balios eta honki egingarri, eta denetarik ere zerbait peredikü pasta (*gei*) eta libürügei. Ameriketan ezinago botz izan zen eùskaldün saldo handiaren kausitzez, lehenagoko eùskaldünen oritzapenen edirelitez. Hantik landa agererazi züan *La France rayonnante*. *Madagaskarren* misioneak xehe-xehea ikusi zütüan ; bena üken züan sekülako abantaila, hanko lehen misionisteen hobien edireitekoa. Èta hantik ere ekarri züan libürügei bat, *La Mission de Madagascar*. Indietan gero zer harat-honatak eta lanak ! Bena oroetako plazerik handiena, bihotza hantü zeiona : hanko eùskaldün apostolü saintü eta famatüaren hobiari herritar baten agurraren ekarte, san Frantses Xabierreko seme handiaren korpitzaren esküetan erabiltea. Hantik landa, tarrapatan libürü bat elki züan *L'Inde sacrée* eta film-ikusgarri bat ere plantatü...

Aita Lhande eri

Zer ez züan egin behar, denborarekin ? Bera azken bidaje eta azken libürü eta film horik izan dira haren ezpiritüko argiaren eta

bihotzeko süiaren azken argia eta süia. Eritarzünak jo beitzüan uste gabetarik, bena lazki ! Egotxi züan tanpez zilar bizia bezain zainart zen eüskaldün seme hedadüra handikoa ; egotxi eta ezintürrik ützi 57 urteetan ! ahalak, elea eta ezagützea ere elki, herria eta zonbat eskualde argitzen zütüanari.

Ondotik emeki-emeki arrajin zeion elea, lehenik eüskara, gero Ingelesa eta azkenean frantsesa, zotüküa ere arrabildü züan, bena ez sekülan haboro lehen züan gogoa eta esküairea. Ezinago lanari etxeki zen jakintsünak behar üken dü ordüan ikasi paüsatzen, eta gero emeki-emeki lanari lotzen ; behar üken dü ikasi zerbalten nekez moldatzen, lehenago ütürrik hura bezala arrazua eta elea jiten zelonak. Lüzaz esperantxa begiratü dü berak, eta orano lüzazago hari etxeki zirenek, haren beharra eta haren mentsa ezinago sendi züenek. Egin dü ere lan zonbait, artikülü zonbait agerterazi, libürüxka bat ere moldatü *Le moulin d'Hernani* ; Pariserat ere arrasartü zen egün lazgarrietan, lloba bat apezgeia hartü zeion gerla izigarriaren ondoan. Bena ez ; erranik zen gaitzari ez zelola haboro gainea hartüren ; gaitzak bai aldiz denbora kostüz goitüren züala ; emeki-emeki eta bata bestearen ondotik, ahalak oro elkiren zeitzoala ; haren kürütxearen bidea lüze izanen zela azken heina jo artino.

Eta mündüko üdüripenez kanpo, arimako segeretüak, misteriozko egitateak miratzen dütüenentako, azken urte lüze horik ez dirade izan Aita Lhanderentako urte ballogabekoak. Zelüko Jaunak badaki bi gisatara arimen moldatzen, lantzen eta hontarzünez betatzen. Batean eginerazten dü zernahi honki eta lan, eta mereximentü bilerazten ; bestean para egonerazten dü arima eta han, segeretüan, kanpoko liliek ekiaren argia hürüpatzen düen bezala, bere izate ezinagokoaren leünürüa, üdüripena eta gero balio espantagarria harerazten deitzo arimari. Aita Lhandek honartü dü, ez batere bortxaz bena amodioz, saintütarzüneko bide süerte izigarri hori, beti otoitzean beitzago(a)n, beti « bai » beitzion bihotz oroz eta erri ezti batekin egünak egünaren ondotik ekarten zeion ezinbesteari.

Han, Atharratzen, azken urte horietako oharmentxa (*oritzapen*) hunkigarriak eta bihozmin egingarriak begiratzen dütüe denbora ederretakoak beno kartsükiago. Bere ahalen betean zen denboran beno handiago izan beita Aita Lhande eüskaldün süharra, ezinean kausitü delarik eta zütüanez oroez gabetü zen egün haletan.

Adio Aita Lhanderi

Eta zentü da Aita Lhande, orai düala bi urte, 1957ko apirilaren 17an Aste Saintüko astizkenarekin (*asteazkenarekin*), Bazko egüneko lorian egiazki eta oro(z)bakoz sartzeko, bere biziaz oro(e)z, bere izate espantagarriaz, bere izpiritü (sic) argi eta kartsüaz, bere bihotz süz beteaz maitatü züan bere Nausi ezinago handi eta maitearekin.

Eüskal Herria dolüan sartü da holako seme pargabekoaren galtzean ; bildü da otoltzean han Atharratzen, Bazko astelehen hartan, haren korpitzaren üngürüan ; orano orai noiztarik noiztara egolten beita haren botzaren beha eta haren arrajitearen haldürü.

Eglaz, Eüskal Herriak galdü dü bere seme haütüenatarik bat ; galdü du, bena lehenik ere ontsa gozatü dü eta baliatü, haren izateak ützen beitü gure zelü urdin eljerrean argi bat sekülan ere itzaliren ez dena, haren ezpiritü argi goxo eta maitagarriak eglazki altxatü beitütü Eüskal Herriak dütüan hontarzün aberats ezinagokoak, haren bihotzeko süiak piztü beitütü eüskal bihotzetan amodio bat, ezagütze bat, indar bat eta sü bat, gü oro eta balinba beste hanitx ere ezinago lüzaz eraikiren eta süstatüren gütüenak.

Oi Aita Lhande maite-maitea, gure anale gehiena, gure jauna, orai gure begirari kartsü eta saintüa zirena, heda dezazüla gure Eüskal Herri maiteala zure amodioaren süla, heda dezazüla eüskal seme oroetara zure eskü goxoaren eztitarzüna, heda dezazüla eüskal bihotz oroetara oroek ber amari zor deiogün amodioa eta alkarren artean denak bihotzez bat egiten gütüan amodio saintü eta itzalik gabekoa !

G. EPPERRE

V.- JEAN DE JAUREGUIBERRY

Ziberuko seme bat

Dioie Etxahun zaharrak galtatzen zūala Barkoxerat Igor lizeien azkenean erretor bezala « Ziberuko seme bat ». Hitz hori zaigū ohar-zen oral, de Jaureguiberry bedezi zenari pentsa eta.

Jaun horren bizia gogoz igaraiten dūgūlarik, horren lanak, izki(ri)-biak, ahapaldiak, egūn oroztako arrazuak ohar eta, horren gogobihotzeko xendak eta plegūak ikertzen dūtūgūlarik, erran dezakegū ez dela deūserere besterik nahi izan bere bizi denbora oroetan, salbū « Ziberuko seme bat ».

Haur denbora

Sortū zen Alozen 1880 urtean, api(ri)la azkenean. Aita hanko bereko zen, bena denbora zonbait Ameriketari igararik, Buenos Aires hiriko gaintian. Han sos buxi bat bereizirik, funts handixka bat berak plantatūrik, jinik zen, orozbakoz bere ustez, kartielealat. Ama aldiz Zibozeko zen. Bederatzū haurretarik lehena jiten zen gure bedezi izan beharra. Johaṅe deitū zūen, kartieleko beste motiko hanitx bezala.

Lehen bost urteak igaran zūtūan Alozen, ziberotarrez balzik ez beitzen prefosta mintzo, ordūnko aloztarrak oro bezala. Haur elestari eijerra zenez batere ez dakit, bena bai ordūnkoz ezpiritū zorrotza eta hartze hona zūtūala. Berrogei urteren būrūan orit zūan orano (eta hain eijerki erraiten !) bost urte(e)tan ikusi zūan Charlemangneren pastorala.

Urte hartan berean, aitak zerbait berri gaizto jakinik Ameriketako etxezainez, behar ūken zūan itsasoko bidea hartū. Eraman zūan berekin bere familia txipia oro eta hirur mixkandi, bi mitil etxebartar eta neskato bat lakarrarra. Arren, Ameriketari eta Alozen bezala, Johaṅe txipia egon zen ziberutarren eta basabū(rū)esen (*basabūrūtarren*) artean. Aūzoak ere haboroxeak eūskaldūnak zūtūen, hegjaz honaintiko eta haintiko. Erran gabea haatik, kartiel hetan (*haletan*) espainola ere amiñi bat mastekatzen zūela.

Han igaran sei urteetan, gure alozta pottikoa ez zen eskolan ebilli. Harek ikasi zūtūanak : otolizeak eta katixima, etxeokokin, denak eūskaraz. Bena eskola arraroena zen harentako bere aitaren konpai-

nia. Ezinago maite zūan harekin (sic) bazterren miratzea, gaūzen eta jenteen aipatzea. Ondotik berak zioan, bere aitareki (sic) zūala ikasi egiazko *filosofia*, erran nahi belta egiazko balloen ezagūtzea.

Maite zūan ere haatik zamariz eabiltea eta haren adinari emanik zen ihizteka. Ordünkoz bazakian ahatebasa eta erbi atzamaiten, bazakian ere haxerien bere(n) ziloetarik elkerazten. Ah ! Jaun bedezia, uste dit Basabürüko pottikoeek oroek inbeiatüko zelzūen holako eskola süerteia.

Bena hameka urteetan arrajin zen Ameriketarik eta haren etxe-koak Zibozen kokatü, kartieleko günerik eijerreanean. Ibar esküinaren eta Ibar exkerraren artean, hegilla batetan, bi aldeetarat so eta bortü gorari para.

Eskolak

Jin eta, hasi zen eskolan eabilten. Ez zakian eüskara baizik eta espainol koxü bat. Urte batez bere adineko lagünen heineala heltü zen. Proba, bazüala entelegü eta hartze ; proba ere, Mendicouague deitzen zen haren errejenta errejent hona zela. Urte bakoitx zertifikata igaran zūan eta batetan latiar lotü ordünko jaun erretorareki ; hau Guichandut deitzen zen, Donapaleü (sic) ondoko.

Ondoko ürrietan, Paueko *lycée* lati eskolan sartü zen sei urte-(re)ntako. Eskolier arraroa zela, ageri da haren notetarik. Urte oroz prima andana bat eramaiten zūan, zer nahi lan süertetan, izan ledin edo kontüka eskola edo frantses ala lenguaje zahar eskola. Azken bi urte(e)tan, bere *baccalauréat* etsamenarekin ekarri zūan berekin eskolier hoberenaren prima ederra.

Bedezi eskolak hasi zütüan hamazortzi urte(e)tan, Bordelen, eta бүрүтү batere te(re)bükatü gabe bidean. Bena ez zen ekürüan egoteko bedezi izan nahi. Itsasontzietako bedezi kargüa haütatü zūan eta hortakoz espreseko eskolak egin bai Rochehorten (sic), bai Bordelen.

Hogeita bost urte(e)tan bedezi zen. Ez nakike erraiten jakintsünek nola deitzen düen haren bedezitzeko izkiribü-lana. Entzün düť ber-bera ordünkoz jadanik ezpiritüko minak eta bizi manerak ikertzen eta miatzen zütüala. Frantsesek hori deitzen düe *psycho-pa-thologie*.

Kolonietañ bezei

Bedeziñ bezain sarri, galtatñ zñan Afrikako kolonietarat joaltea, soldado bezei bezala eta hanko bereko jente(e)n bezei. Zerk eman zeion ideia hori ? ballinba bere haur denborako Ameriketako oharmentxa goxoek. Zer bizitzea hola eremñ handier gainti eta ezagñtñrik ez diren kartiel berrier gainti harat-honat eбилtea ! Han jente arrotz eta berrier ikustea, halen bizi maneren ezagñtzea !

Non igaran dñan denbora, soldado bezei bezala ? Hona, llabñr-llabñr : 1905-1907 *Soudan* ceitñ kartielean ;

1908-1910 eta 1911-1913, *Gabon* deitñ bazterretan ; 1914-1917, Frantzian gerlan, beti lehen borroketan ; 1917-1918, *Côte d'Ivoire* deitñ kartielean ; 1921-1923, *Oubangui* deitñ Afrika erdiko eremñetan ; 1924, *Marokeko* gerla gñnetan. Erretreta hartñ zñan 1925 urtean.

Zer izan zen hogeï urte horietan haren biziñ ? Eñskaldñn atrebitñ baten biziñ. Besteak joan nahi ez ziren gñne(e)tarat joalteko beti prest zen. Ez ballentiaz ; bena eginbidez eta amodioz. Ez zñan sekñla galtatñko berarentako abantaila zerbait. Eginbidea edo beharrñnea non beitzen, han zen oso-osoñ.

Eta zer oharmentxak ez dñtñ ekarri bere bidaje lñze(e)tarik ? Artetarik, behar zñan hirur hilabetez zaldiz ebilli, beltz saldoxkot bat lagñn, bere lan gñneala heltzeko. Gñne haletan ezagñtñ dñtñ Afrikako beltz jente aria handienak eta txiñpienak. Ezagñtñ eta soeñnatñ. Berehala maite zñen hanko jenteek, belhagile larrñxuri hona deitzen beitzñen.

Zer istoria eñjerrak ez zñtñan kontazen bere Afrikako denbora-koak : ihize istoria, jente istoria, lanjer istoria ?

Begiratñ balñtñ eta paperetan ezar(r)i ! Zer gañza eñjerrak oral bagñntñkean gure agerkari hontan emaiteko !

Erraiten zñan ikusirik Afrikan barne(a)n jente pipiñi elibat, mñndñko txiñpienak eta halen kartiel ondoan beste beltz elibat, bi metra gora zirenak. Ikusirik haien merkatñak, oiñhan tipilñnetan, algarri deñsere erran gabe, agertñ gabe, aldika jinez merkatalgoen ezagñt-zera.

Erraiten zütüan hanko ihizteka istoriak : lehu, elefant, basabehi, zaldi lepalüze, gazela, antilopa, eta holako zernahi jarraikirik eta ehorik.

Güne batetan, han, egin züan behin zühain batetan Basabürüko gisa kabana bat koltez eta estoilaz (*ostoilaz* ?). Han igaraiten zütüan denborak ! Ez batere ihiztekan, bena irakurtzen eta goaitatzen. Ühaintz ondoan beitzen, egürükitzen zütüan ihiziak zernahi gisatakoak eta haier soz egoiten, haien bizi manierak estüdiatzen.

Erraiten züan ere egün bat osorik Igararik behin, zühain bati estekirik, hanko salbajeak üngürüan ezpainak murtxatüz eta erriz. Ahal züana oro eskent eta, zerbait mehatxü eta künjüe(r)ia egin eta, azkenekoz libratü züen. Bena ez zinez arrünküratü (*arrenküratü*) gabe.

Gerlan bedezi

Beste haboroixeak bezala, jaun bedezia izan da gerlan. Bere ofizioan egin dü gerla, bedezi bezala. Etxe(a)n zen lehen gerla hatsarrean, eta bere koloniako errejimentü batekin (sic) egon da gerlakagiako lehen herroketan, hastetik eta 1917etara artino. Ordüan joan behar üken zaio Afrikalat, *Côte d'Ivoire* deitü kartielealat.

1924 urtean harentako berriz gerla, *Marok* deitü gaintian. Badütü oharmentxa zombait bildürrik paperetan : « *Sur l'Ouerga* » aitzin-izena emanik. Esperantxa dügü egün batez herroka horik heben berean agerereziko dütügüla.

Hirugerren aldia, gerla ezagütü dü bena hürünxka, 1939-1940ean, Saliesen eta Tarban, ospitale(e)tan bedezi bezala. Hor ere zer oharmentxa eijerrak ez dütüa bildü !

Azkenekoz gerla Ziberoan berean. Bena hau, ez üsatü gerla. Alemanen joaiteko püntüko gerla. Behar zen jakin nola lagünt kanpotik jin armadak, nola etsaien partitzean kartielean ezar gaüzak anple etxekiko zütüan soldado tropa txipi bat.

Bedezi bezala egin dü beti gerla, bena segür ez auher, beti bere eginbidea eta bere eginahala eginez.. Gerlan ez da oroen lana ber(r)a, bena oroek badüe beren balioa. Eta erraiten ahal dügü egün Jaureguiberry jaunaren balioa izan dela gerlan ere ezinago handi.

Aitzineko gerlan, beti han izan da gerla gūdūketan berean, tai gabe bere zerbūtxūan, gaū ala egūn, espantūrik, ez ballentiarik gabe, sekūlan ez etsitūrik, ez akitūrik, ez lotsatūrik, ez būrūa galdūrik. Ohart gitean zer erraiten zūan, orano dūala urtea, Jean Iriart bere herritarraz, « *un héros inconnu* » berak deitzen zūana agerkarī hontan.

Badakigū berak bildū zūtūala « *croix de guerre avec palme* » eta « *légion d'honneur* » bi ohore-markak Verdun hiri kantūko gūdūka lazgarrietan. Halako gūne(e)tan ez beltzūtūen emaiten ohore-marka horik ontsa merexitū gabe.

Kartielean bedezi

Bena gerla ez da sekūlako izate bat soldadoentako ere. Jaun bedezia ezkontū zen, gerlatik ūtzūli bezain sarri, andere Grison atharrartzarrarekin (sic), ezkontū eta familia bati būrū jarri. Hirugerren haurraren jitearekin (sic), 1925 urtean, ūtzi zūan orozbakoz bere kurri-bizitzea, soldadobedezi bezala erretreta hartū, eta kartielealat jin egoitera.

Lehenik bere familia txipiarekin (sic) jarri zen Donibane Lohizunen, bere kūinat Althabegoity bedezia lagūn, hau itsasontzietarik jinik. Biek lan hanitx eta bizi irusa ereman zūen bederatzū urtez, bata eri-bisita(t)zale, bestea radio bekanikaz min iker(t)zale. Bena kūinata ustekabetarik joan zen, zazpi haur txipi ūzten zūtūalarik. Berak lau haur zūtūan eta oro eskoletan.

Egon zen orano bizpahirur urtez bere lankian. Bena ahal bezain zalhe, adinaren jitearekin, nahi izan zen arrajin bere sorlekūalat, Aloze xokoalat. Han etxe eijer bat plantatūrik, būrūtū zūan gure kartieleko etxe-oseme hanitxen ametsa : bizipidea segūrtatūrik, sorterrian beren habiaren egitea, eta haur-denborako lagūnekin azken urteen eramaitea.

Erraiten ahal dūgū azken urte horik izan direla gure jaun bedezia-arentako urte baliosenak. Bere bedezi lana egiten zūan zerbūtxū egi-teko, hala beharrūnea zelarik. Bena haboroenik etxe(a)n bizi zen.

Etxe(a)n, bere familiarekin (sic). Haurrak eskolatūrik, ūsū-ūsūa biltzen zeitzon ondoala. Eta han, halen oroen boztarioa eta besta handi zen. Bere ama xaharra ere hor zūan, Alozerik Zibozera, bi ūrratsetan. Eta egūn oroz joaiten zeion ikustera bi orenez, haren

istoria xaharren arra-entzüttera, haren arra-goxatzera haur-haurrean bezala.

Etxe(a)n zen bere gogo eta jakitatekin. Eta han zinez baliatu du denbora ikasteko, pentsamentukatzeke, gaúzen egiazki pezatzeko. Azken denbora horietan dutu eman bere euskal lan eta artikulu haboroxeak, ordúan hobekienik maitatu bere sorlekua. Bena beti jakitate gose zen. Jakin dut egun oroz lib(ú)rú bat p(h)ü(rú) bürütik bürü irakurtzen zuala.

Izkiribülana

Irakurtzea maite bazüan, izkiribatzen ere ezinago trebe zen. Badü aspaldi Gure Herria hontan, haren artikuluék ezinago arrakasta zuela. Zer plazera egiten zeigün haren izenaren ikusteak ! beiganakian lan eijer baten irakurtzera baguntzala.

Haren artikuluak eta lanak ez ziren sekula estrojan izkiribatürrik, bena beti aizinala, emeki-emeki, hitzak ontsa haütatüz, gogo lantüz. Lehenago gure kartieletan baziren txütükün ezinago adret ziren gizonak. Badirade orano etxe(e)tan zurezko gaüza zombait, ezinago eijerak, nabela püntaz lantzez lehenago eginik. De Jaureguiberry(r)en artikuluék ber feita egiten düe, alde orotarar so egin eta, beti eijerra-go eta goxoago dirade.

Alpa ditzagün ber-bera agererazi dutüan lib(ú)rú sotil eijerak :

Histoires comiques d'un Marsouin (1923),

Les Blancs en pays chauds (1924),

Le Basque moyen (1929),

Basabürüan (1952),

Etude psychiátrique de l'Européen aux Colonies, dans le « *Manuel de pathologie tropicale* » de Blanchard.

Bena zer ez dü eman Herriari, eta aitzinetik *Eskualdunari*.

Bihozmin

Azken urte horiek ez zeloen ekarri boztario eta goxo ber-bera. Bena ere bihozmin. Espainiako gerla izigarriak zaurtü (*zauritü*) dü Euskal Herria, itsuski porroki. Eta zer pena bi alde izan litean Na-

farr(o)a eta beste probintziak, hain lüzaz anaien artean izan ledin güdüka izigarria !

Jaun bedezia izanik zen hilabete zonzait lehen Oiartzuneko gazte bilkúra batetan. Eta ami(r)atürrik zago(a)n han ikusi gaüza ederrez. Eta gero halako gazte(e)k behar züela hil edo ihes joan, Eüskal Herria odolez hüstürrik bezala ? Ez da erraiten ahal zer bihozmina züan.

Beste pena bat izigarria behar züan berehala, bere lagün maltearen galtzea. Hogei urte algarreki (sic) egonik, sekülan ez debeiatürrik, biziaren boztarioak algarreki goxatürrik, nahigabeak egaririk, haurrak hein honeala lagüntürrik, lüzaz irus izan behar ziren. Galtz izigarri batek eraman zelon lagün maitea. Ordüan orano hobeki hüllantü zen bere ama xaharraren ondoala.

Hortarik landa gerla. Ihork ezin asma zezake(a)n gerla bat. Jen-teak ezaxoltürrik ützen zütüana. Gaixo bedezia, min egiten zeloen jakiten zütüan berriak (*berriek* ?) eta ikusten zütüan ikustate(e)k. Gure erresuma ez zen aitzineko gerlako trenpüan. Zerk egürükitzen züan ?

Ordüan agitü zen itxes izigarria. Itsas-nalak bezala, etsai armadak hedatü ziren Frantzian, gure kartiel xokoala artino. Eta hori ere bihozmin handia de Jaureguiberry bedezia bezalako soldado bihotz azkar batentako. Ez züan honik üken ikusi ez zütüano plantatzen alemanak egotxi behar zütüen indarrak. Bere ahalaz parte hartü züan bere anale batekin azken heineala artino. Berak deüsere abantalla ez honüne egürüki gabe.

Azkenean bere osagarriko arrünkúra (*arrenkúra*). Uüdüri haritxa bezain sano, eta uste gabetarik jin zaio noküa, ahülezia bat bezala, eta hortarik landa palisia (*paralesia*) kolpea. Arrajin da, bena doi bere ezinbestearen ezagützeko eta senditzeko eta egarteko.

Bazakian norat ari zen. Orano hobeki sartü da bere familiaren eta ariaren zainetan eta goxotazüanean bezala. Haboro min eta pena sendi eta, aitzinago zoan haren eüskal arima-bihotzen amodioa. Eta holaxe emeki-emeki, bere haurren balioa ikusiz handitzen eta hedatzen, bere etxekoen eta adiskide(e)n eta herritar(r)en bihotz hona senditüz bere beltan, hobeki konprenitzen züan harentzat bere Eüskal Herriaren amodioa izan zela argi bat eta indar berri bat ; haren izateari eman zaiola barneko hontarzün eta sü bat bezala.

Euskaldün osoa

Orai haren izateari so egin eta, ez dezakagü besterik erran, izan dela euskaldün osoa, Basabürüko eglazko semea, hedadüraz eta jakitatez besteak beno handiago, bihotzez halaber besteak beno süharrago. Beste(e)tan bildü jakitatea beretü dü, eta beretzez euskal odolak eta arimak zütüan balioak oro бүrütü dütü eta honarterazi.

Honüne horien oroen ütürria Jinkoa bera beita, nahi üken dü ezagütü, goretsi eta maitatü, bere etxekoeak eta herritarrek bezala, oihürik gabe, bena isil-isila gogo emanez eta ezagütüz zoin aberats, zoin bihotz altxagarri, zoin xahü eta saintü diren gure aiten ohidüra zahar eta maitagarriak. Ohidüra horien bihotza kausitü dü eta maitatü ; bihotz horrek lagüntü beitü honüne oroen ütürri saintüala, Jinko Honaren gana.

Basabürüak eman dizagüla, Jaun Bedezia, zü bezalako haritx xuxen eta eder hanitx, zure balloko ezpiritü zorrotz eta argi hanitx, zure ber süko bihotz hon eta bero hanitx.

Gure Herria-n idatzia. G. EPPHERRE

VI.- JEAN DE JAUREGUIBERRY JAUNAREN HERIOTZA UN DEUIL

Le Dr Jean de JUREGUIBERRY

"Gure Herria est en deuil.

La disparition du regretté Dr Jeann de Jaureguiberry lui enlève un de ses plus brillants collaborateurs.

Et ce deuil s'est étendu au Pays Basque tout entier. Tellement la physionomie souriante et fine du Docteur était connue et aimée partout chez nous. Tellement lui-même s'était identifié avec tout ce qui est basque, authentiquement et purement basque.

Les lecteurs de la revue- par là tous les Basques et les fervents de notre pays- auront plaisir à lire ici le texte de l'allocution prononcée par le Dr Constantin aux obsèques de notre collaborateur et ami. Ces paroles expriment en termes très heureux et très élevés les

sentiments que nous éprouvons tous devant cette tombe qui s'est creusée beaucoup trop tôt pour nous tous.

MESDAMES, MESSIEURS

J'ai le devoir douloureux, penché sur sa tombe, de porter le suprême adieu à celui qu'une foule recueillie accompagne en ce moment à sa dernière demeure terrestre, au Docteur de Jaureguiberry. Je le fais à titre d'ami personnel : je le fais aussi, et surtout en interprète fidèle des sentiments profonds de toute une population, de cette population de Haute-Soule dont il était si fier, qu'il a, dans ses écrits dépeinte avec tant de bonheur, de talent et d'amour.

L'enfance du Docteur de Jaureguiberry se déroula, pleine de sève, par les âpres sentiers de Sibas. De fortes études le retinrent successivement à Pau, à Bordeaux, à Paris. Une consciencieuse carrière militaire l'entraîna en divers points du globe. Puis vinrent quelques années de pratique civile qui le mirent en vedette à Saint-Jean-de-Luz. Il est revenu, enfin, dans son village, chez lui : il y a vécu en vrai sage, retiré et studieux ; il vient d'y réaliser, un peu trop tôt, son vœu intime, le plus fervent, celui qui a été formulé par le célèbre poète guipuscoan, Ipharraguirre :

« Jaunari eskatzen dut grazia emaiteko
Nere lur maite huntan bizia uzteko. »

Il avait eu l'immense chagrin de perdre une épouse aimée. Par contre, il a joui du réconfort de se sentir entouré, frères, sœurs, enfants, par une magnifique famille attentionnée et dévouée. C'est cette famille que je prie de bien vouloir agréer l'hommage respectueux de tous ceux qui ont pu fréquenter et apprécier son cher défunt.

Le souvenir du Dr de Jaureguiberry lui survivra longtemps. L'exemple de ce bascophile éminent suscitera des zèles nouveaux et animera les travaux de ses successeurs. Il est parti. Il est parti comme il a vécu, sans ostentation et le front serein. Nul doute qu'il ait reçu, déjà, la récompense réservée à une vie droite et bien remplie, une vie éclairée par le feu spirituel de nos traditions basques et de nos convictions religieuses.

Et maintenant qu'il nous soit permis d'évoquer, dans son parler de Haute Soule qu'il aimait tant, la figure du regretté disparu et les sentiments de reconnaissance et d'attachement que nous lui devons au nom de GURE HERRIA.

VI.- PHERTSULARIEN EGUNEKO MINTZALDIA BAIGORRIN.

*Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum ;
Cantabo et psallam in gloria mea.
Onean dut bihotza Jauna, bihotza onean ;
Khantu emanen dut eta aire ene loria osoan.*

Girichtino maitiak,

Duela zazpi-zortzi urte, gerthatu nintzen Hazparneko trinketean, egungo phesta hau iduriko phertsulari-egun batean. Lehenbiziko aldia nuen holako gauza bat ikhusten nuela. Orhoit niz-eta dut berehala ahantziko- handik etcherat sartzean, hartu nuela ene bizi guziko trenpa-aldirik handiena eta ederrena. Bainan enuen ez arrats hartan bustiaren ez ortziaren ez bertze gauzen acholarik. Lorian bainuen bihotza, halako phesta ikhusirik, arratsalde guzi bat choratua pasaturik hamar bat phertsulari biphil eta ernerri begiz eta beharriz landatua egonik.

Hartakotz, egun Baigorriat ethorririk, ez dut ez beldurrik, denbora tcharrak eta euriak ez bertzek ez dutela den mendrenik egungo phesta ilhunduko, ez jendea gure eskual chokoetan hemendik urrun atchikiko.

Kantuak, aireak, eta bereziki phertsuak Eskualdunek odolean bezala ditugu. Emaiten daukute bihotzean gochotasun eta alegrantzia berezi bat, kasik loria oso bat. Denek erraiten ahal beittugu phertsulari chaharraren hitzak :

*Khantuz sorhtu naiz, eta khantuz nahi bizi ;
Khantuz igortzen ditut nik phenak ihesi ;*

Khantuz ez duta beraz hiltzea merezi ?

Phertsu aditzean gustu handia harturikan ere, ez dugu denek phertsulari izaiteko fagorea. Phertsulariak ikhusten ditugu gure artean ; bainan senditzen dugu ez -bezalagoak direla, badutela halako izaitte berezi bat. Badakigu ongi , guk egun guziz ikhusten ditugun gauzak eta gerthakariak, heiek guk baino hobeki ikhusten dituztela, guk baino barnakiagoki senditzen, eta guk asma ez ginezaken manera choragarrian erraiten.

Orhoit egun oraino, zoin hunkitua izan nintzen, ezkontza egun batez, lehen aldikotz aditu nintuelarik Ligueix, hain gazte hil zen gure Chuberotar phertsulari on eta gustagarriaren espos-kantuak :

Oihan beltchian zuiñen eijer den osto berdia jelkhitzen !

Han entzun dutut egun goizian tchoriak khantuz erraiten:

Bi bihotz gazte amodiua egun dutiala juntatzen ;

Bozkariotan sarthu niz, eta orai hasten niz khantatzen.

Nehoz ez dut orduan bezala aditu zer alegrantzia pare-gabea ekhartzen duen bihotzetan hoinbertze laudatua den ezkontzeko bozkario horrek.

Jainkoak nahi izan ditu phertsulariak eta heien phertsu-erran miresgarriak gure izaittearen edertzeko, ontzeko, et agora altchatzeko.

Eskola handi-ttikietan, eskola-emailek erakusten eta ichtudiatzen eta maita-arazten dituzte phertsuak eta phertsu-erranak, denbora zahar ala berrietakoak. Gazten izpirituaren argitzeko eta lantzeko eta ontzeko gai handia holako erranek.

Duela bizpahirur hilabete, muthil gazte batekin etsamina prestatzean, itzultzen ginituen Birjillio latin phertsulari zahar famatuaren khantu zonbeit. Noiztenka nere laguna, harritua zoin polliki gizon atrebitu batzuen lanak, indarrak, gudak, phertsulari harek khondatzen zituen etat heien sendimenduak barna ikherturik garbiki agertzen, gelditzen zautan eta erraiten : « Zoin ederrak diren khantu horiek ! »

Guhaurek maite dugu eskualdun ohiduren hautatzea eta eskual gogo-bihotzetan khausitzen ditugun sendimendu on eta gustagarrien gorestea. Noiz aski konprenituko dugu gure aitek maite zutela phesta egunetan eta negu arratsetan bazterrik gabe khantuz eta phertsuz artzea ? Eta gustu horrek, usaia horrek zakotela hobekienik bihotza ontzen, argiz eta gochotasunez beztitzen eta bethetzen bezala ?

Orhoit niz, duela zortzi urhe, solas eginik aphez chahar batekin. Berant apheztua zen, aintzinean mende hunen hasteko urthetan Rusian barna Injenieur egona zen eta eta aintzineko gerla ere han ofizier bezala egin zuen. Khondatu zautan, nola han ezagutu zituen hango eremu zabaletan populu osoak irakurtzen eta ichkiriitzen ez zakitenak, bainan maneraz eta bihotzez ezinago gustagarriak zirenek, erlijioneko urhatsetan ere biziki khartsu zirenak.. Erran zautan, heiek elizako ofizio eta othoitz guziak phertsuetan emanak zituztela, eta urthe guziko zeremonietako khantuak den mendren paperik gabe gogoz emaiten zituztela.

Iragan ekhaineko hilabeteetan, Italian, Florentzako hirian, izan da biltzarre handi bat, deithu dutena *Bakearen eta Girichtino jendetsua-ren biltzarra*. Biltzarreko predikari hoberenetarik, jendeak zinzinetik hunkitu dituen, izan da Frantziako Danielou izeneko.

Mintzatu da mintzatu. Jendea atchiki du choratua, alegrantzia batek hartua eta hantua bezala. Mintzatu da erlijioneaz eta phertsu-erranez, gizonari ekhartzen dakoten balio ezinagokoaz, bereziki oralko denboretan.

Huna zer zion aita jesuistak : « *Ageri den mundu guzia senditzen dugu michteriozko bizi batez hartua bezala. Gizona bera ez da mundu bat ? Jondoni Joanes Karmeleko sainduak ziona : « *Gizonaren gogoeta bakhar batek balio duela mundu guziak baino gehiago.* »*

Konprenitzen ahal dugu beraz zer ekhartzen duten gizon-izalteari egiazko phertsulariek. Emaiten dute deneri gizon baten barne-barnean den michterio horren asmatzea. Erakutsiz gizona ez dela bakharrik ageri den gauza bat eta ezagut-araziz haren baithan, funts gordenean, badela izalite sakratu, errespetagarri bat

Oraiko egunak, gizonaren mespretxatzeko egunak dire: batzuek gizona zikhintzen eta histen dute, bertze batzuek gizona laneko harma baten pare ezartzen; eta bertze zonbeitak oraino sofrikariozko izalite trichte bat bezala baliatzen.

Erljioneak bakotchari erakusten baitauku gure jainkozko balioa, hala-hala jenden artean phertsu-erranek sendi-arazten dute gizon izaltearen michterio sakratu hori.

Beraz gu guzien arteko bizi-maneretan, ezta deus hain beharrik ez hain handirik nola phertsulariek ekhartzen daukuten aire urus eta maitagarria.

Holakoa bada phertsu-erranen balio miresgarria konprenitzen dugu zerendako Jainko Jaunak berak balliatu nahi izan dituen bere izaitaren, bere segetuen, bere ongi guzien guri ezagut-arazteko.

Liburu sailduak Jainko Jaunak eman dauzku, gizon hautuzko batzueri beren baithan nahi eta sendimendu hoberenak phitz-araziz. Eta ikhusten dugu liburu horietan asko phertsuz eginak direla, urru-neko denbora zaharretan, Juduek gogoz emaiten zituztela eta Jainko ona gisa hortara phertsuz laudatzen eta goresten zutela

Guhaurek oraino baditugu mezakoothoitz asko eta bezperetako othoitz gehienak, liburu sailduetako phertsu horietan hartuak. Bezperetako khantuak psalmoak deitzen ditugu. Psalmoa Juduen denboran musika egiteko tresna bat zen, gure Euskal-Herriko ttunttunaren zerbait manera zuena.

Hastean eman dugun hitz saildua, ontsalarik itzuli beharko ginen manera huntan:

*Onean dut bihotza, Jauna, bihotza onean,
Khantu erranen dut eta ttunttunean!*

Juduen arima sailduak Jainkoak moldatu nahi izan ditu phertsu airos eta sakratu horien bidez : emeki emeki ontu eta altchatu ditu Jesus Jaunaren argi bethearen eta amodio biziaren hartzeko on izal-teko ponduraino.

Eta guk orhoitu behar dugu Jainko-Semea, Jesus Jauna bera, hertsatu dela bere Aitaren alderat debozione suhar-khartsuan, phertsu horik erran-eta-erranez, gogoan barna ibiliz eta bihotzean luzaz gochatuz. Liburu sailduak ikhertzen dituzten jakintsunek erraiten daukute Jesusen prediku-hitzeak berek badutela phertsu-iduri zerbeit, manera berean konparazionez edo itchuraz betheak, hitzak eta erranak behar diren neurrian ezarriak eta josiak.

Zoin hunkigarri den orhoitzea guretzat Elizako othoiltzetan, Jesus sek berak erran dituela, beretu osoki, bere argi eta amodio guziaz bethe eta khantu horiek maite izan dituela guk elizako khantuak ditugun bezala, eta zonbat gehiago !

Hortakotz zonbat zuzen den egungo phesta hemen has dezagun, Jesus Jaunarekin batean, gure othoitz chumeari harek bere indar bizia eta balio pare-gabekoa emanaz.

Lehen-lehenik gomendatzen dakogu egungo egun guzia, osoki onean, gostuan eta gochotasunean pasa dadí. Hunat heltzean, erran daukute zonbeit phertsulari, mugaz best'aldekoak, ezta-bada zerbeltetan nonbeit geldituak direla : galdetzen dugu Jaunari ethor diten eta chapelgoa behar-bezalakoa, osoa, izan dadí

Galdatzen dakogu ere-eta zonbat !- Eskualdun phertsulariak eman ditezen bethi beren jiteari eta beren dohaineri khartsuki, gus-tuki, eta ikhara saindu batekin bezala. Orhoit diten eskual bihotzen ontzeko eta altchatzeko dohain bat izan dutela eta hortan eginbide bat kausitu dutela.

Oi, zonbat nahi eta desir ginukeen, ez bakharrík chapelgoetan eta phesta egunetan beren jitea segi dezaten, bainan ere noiz eta noiz astiarekin ongi gogoetatuz, ichiltasunean, zonbeit phertsu eder argiz eta sendimenduz betheak egin ditzaten, Eskual-Herri guzian, bihotzak altchatuz, denek khanta ahal ditzaten.

Eta hau gure azken nahia, gure othoitz suharra Jainko onari buruz : othoi atchik dezala bethi gure artean phertsu hazia, jeiki ditela bethi gure mendi chokoetan egiazko phertsulari on eta gocho eta maitagarriak Eskual bihotzak bethi ekharriak izan ditela phertsu on eta gustagarrien chekatzerat eta maitatzerat.

Denek, hemengo izaitea ballatuz eta maitatuz, ahal bezenbat ontuz eta altchatuz, egun batez zeruko ikhugarri miresgarriak ikhusiz eta ongi guziez bihotzean gozatuz, bertze munduko phertsu egiazko eta pare-gabeak phitz diten gure ezpainetan, orduan baitugu erran ahal-ko segurki eta osoki : *Khantu emanen dut eta aire ene loria osoan !*

Halabiz.

G.EPPHERRE.

GURE HERRIA 1953-eko buruil-urrieta

VII.- ASPALDIKO LANGILE HAITIER

Hemen eman izan nahi dutugu Donazaharre herrian egin Biltzarreko berriak eta mintzaldiak chehe-chehia.

Herriak eta egunak merechi zien segurki, liburuchka bat eginik izan zadien, egun haren oharmente haren luzaz begiratzeko. Zouinen botz gintazken, Euskal-Herriko familia gehienetan sar baledi liburchka hau, eta hountan diren erakaspen zuhur eta baliousek uzta ekhar baleze euskaldun bihotzetan oroetan!

Euskalzaleen Biltzarra ezta ouste-gabetarik heltu hain eder eta lan balious hortara. Behar ukhen dutu buruzagi suhar eta jakintsunak, bai eta ere langile haitiak. Eta egiazki goure ohartzarokoan, hogei-ta bost, hogei-ta hamar ourthe horietan, ukhen dutu behar-bezalako erazliak.

Eta hain chuchen, aurthen, Donazaharren erran deizkie, adinak phezaturik, kargia eta lana uzten zutiela gazteago elibatzen gomen-dian. Sekulan balinba, Biltzar eder horrek eztu ikhousi hainbeste bestaliar. Sekulan ere balinba halako bilkhuran ezutu entzun holako mintzaldi ederrik. Eta houna noun, ZERBITZARI jaun chotil eta alegerak lehenik, gero D. DUFAU, diru-zainak, erran deikien, azken aldikotz zirela Igaiten phedikagia hortara. Ondotik DASSANCE jaun buruzagiak alphatu deizku egin behar ziren khanbio handiak. Ihourk ezutu botzik hartu gaiza berri handi horik. Mundia oro, gure Euskal-herri hegala batetik bestiala, usaturik zen aspaldiko gizon horietara eta horietan konfidantcha zian. Hartakotz Donazaharreko bilkhura Eskualzalek ez-tie ahaztekoua.

Eztutugu ahaztekouak, hain ichillik, eta hain gochorik lanian ari ziren langile haitiak. Charles LARRE Lohitzundarra eta MATHIEU jaun bedezia, Hazpandarra, hain chuchen khausitzen ziren Euskualzaleen Biltzarraren urhats oroetan! Bethi aholku houna ahouan, arralleria ezpainenetan, bethi lagoungoa eta esku-khaldu emaiteko bidian.

MONZON eta de la SOTA jaunak, mugaz bestaldiko euskaldun suharrak, osoki gourekilakotiak dutugu. Haier beha ikhusi ahal ukhen dugu, hebengo Euskaldunek, badela goure mintzajiaren eta Herriaren hounetan egiteko gaiza hanitch, gihaurek aski phezatu ezkuntianak: ala jakitatezko lan, ala ikousgarri manera berri, edo liburu edo dantza

edo musika edo teatre. Haier so ikhuri ahal dugu euskararen amodiouak zounbait aldiz min egiteko heiniala artino hartu behar gutiala.

D.DUFAU, Senpertar notarioak, bat egiten zian Biltzar hounen dihari-zain ofiziouarekin. Ezpiritu lanek eta bihotz amodio bizieneke ere behar die hein chuchen bat begiratu, ez bouilta orori behatu, bena jakin zer eta nourat ari diren. Hala-halache, dihari-zainak biltzarreko bizipidiak hein hounian begiratzen dutu eta Dufau notariak lan hori egin du, bethi chuchen, batere espanturik gabe.

OXOBI ala MOULIER jaun apheza erran behar dudan batere eztaikit. Guk, Ziberouan, Oxobi hobeki ezagutzen dugu. Badakigu kobla-emaile eta kobla-egile haitia dela... Eztakigu aski, balinba, Euskalzeleen Biltzarra hountan hori dela aphez-gei khartsier euskararen amodio-emaile eta, lotsarik gabe, euskararen egiten dutien hutsen chuchentzale.

ZERBITZARI eta ELISSALDE jaun apheza, ountsa badakigu ber jauna dela. Ikkhousi dugu Liginagan erretor agudo, artetarik plzan pelotakari chotil eta zanhart, eta ourthe orz Euskalzeleen Biltzarra hountan elhaide alegera eta gocho. Nourk aski daki, Euskal-Herriko haurrer eta gehitier euskararen ikhasi-nahi emaiten diala ? Bena hori, ez eskiak sakelan egonez. Ourthe oroz lan berheziak, behar den heinekok, haitatzen dutu. Hamabost, hamazazpi ehun euskara-lan ikhertu eta preziatu behar dutu. Gero halez berri eman kaseta euskal-dunian eta azkenian mintzaldi bat egin lan horiez. Denek haren mintzaldia gochatzez eta mourtchatzez bezala hartzen beitie. Eta houna oral erraiten daikula: novissima verba, erran nahi beitu azken hitzak! Pharka izaguzu, jauna, ezipazutugu sinetsi.

Azkeneko begiratu dut CONSTANTIN jaun bedezi basaburuesa. Hau guk, Ziberotarrek, ountsa ezagutzen dugu. Goure gizona dugu bethi-danik. Eta Euskalzeleen Biltzarrak bere lehen-lehen erasletarik du, berrogei-ta hamar ourthe iganik. Bere ofiziouan eta bestetan haren lana eta arrunkua osoua euskara da, euskara Zibero chokhouan. Hari so, euskara-uzle zouin-nahi ahalketzen bezala da. Eta haren izatia bera goure mintzajlaren berme azkarra da. Hartakotz da, balinba, batere ez zahartzen gu euskal urhatsetarik bazter ezkitian.

Etta oral, erran behar gunukiala adio Euskalzeleen Biltzarreko langile haitu horier! Ez, ez, huillanik erel

Jaun buruzagi eta lagun maitiak, izan zitele gazten berme eta gidari houn. Segur niz, haiekilan ber chedia eta ber lana erabiliren dutuziela eskuz-esku, ezinago luzaz.

Haier eman delezien amodioua, haien beithan bizi begira deza-ziela. Bena amodioua eman delezien bezala, iraipena eman dezele-ziela. ! Azken hatsiala artino !

GURE HERRIA 1953-eko hazil-negulla

VIII.- BAIOUNAKO DIOZESAKO KATICHIMA-tik

SINHESTEN DUT

1. Sinhesten dut Jinko Aita photere oro dianian, zeliaren eta lurraren Kreatzaillian;
2. Eta Jesu-Krist haren Seme bakhoch goure Jaunian;
3. Zouin izan beita kontzebitu Ezpiritu-Saintiaz, sorthu Maria Birjina ganik;
4. Sofritu Pontzio Pilatusen plan, kruzifikatu, hil eta ehortzi;
5. Jaitchi ifernietarat, heren egunian hiletarik phiztu;
6. Zelletart igaran, jarririk dago JinkoAita photere oro dianaren alde eskugnian;
7. Hantik jinen da bizien eta hilen jujatzera.
8. Sinhesten dut Ezpiritu Santian;
9. Eliza sainta katolikouan, Saintien phartellantgouan;
10. Bekhatien pharkamentian.
11. Araglaren phiztian;
12. Bethi iraganen dian bizitzian. Halabiz.

JINKO BAT BADELA

Segur zirela Jinko bat badela?

Ba, segur niz Jinko bat badela.

Zertako segur zira Jinko bat badela?

Zeren zero-lurrak ezpeitira berberak egin ahal izan: ez litzateke zero-lurrik, ezpalitz izan Jinko bat haien kreatzeko.

Zertako orano segur zira badela Jinko bat?

Zeren Jinkoua bera baizik ezpeitake izan aski jakintsun eta photeretsu zelu-lurren hain ountsa plantatzeko eta hain chuchen erabil-arazteko.

Badela beste probarik Jinko bat badela?

Bai, badira beste bi proba segurrik: lehena: lurreko jente-kente guziek, mente orotan, sinhetsi die Jinko bat badela.

Eta bigerrena?

Bigerrena: gizonak eztitazke bizi zuzenlegerik gabe eta ezta hola-ko egiazko legerik Jinkouaz kampo.

Jinkouak berak bere izatia ezagut-arazi dia?

Bai, agertu da lehen gizoner, gero Moissari eta profeter, bera berheziki Jinkouaren Semia gizon egin izan delarik.

EGUN OROZ. Khristiak bethe behar dutian eginbidiakllaburzki.

Jinkoua goretsi eta maitatu,
Hartako behal kreatu;
Jesus houna imitatu,
Haren odolaz ballatu,
Birjina sainta othoiztu,
Ainguriak ouhouratu,
Hire arima salbatu,
Khorphitza mortifikatu,
Kountzientzia etsaminatu,
Bekhatiak erreparatu,
Berthutiak galthatu,

Zella merechitu,
Ifernutik hurruntu,
Eternitiaz orhitu,
Dian denbora ez galdu,
Protsimoua edificatu,

Mundia arnegatu,
 Debrier buhurtu,
 Enjogidurak zaphatu,
 Herioua menturaz sofritu,
 Jinkouaz izan jujatu,
 Gero bethikotz dohatsu
 Edo dohakabe agitu,
 Khristi agudoua,
 Hoier emak gogoua.

IX.- LITURGIASZ ESKUIZKRIBUA

Ikus facsimila.

X.- GREGOIRE EPPHERRE ZENARI

1

Bi ebi errauntsiren artetik ekhi leinhürü trixte bat
 Eliza mükürika betherik zeremoni bat perfeita
 Eliza helpin oraino jente barnen lekürük ez beita
 Mundu ozte bat meta bat lili Gregoi suhaur zinen falta.

2

Sortü güzlek zorretan dügü goiz edo berant hiltzia
 Hori izan da eta izanen ororen eginbidia
 Hargatik Gregoi gogor ziküzü zure hola ikustia
 Zure adinik ederrenian zentürük zer trixtezia

3

Gazte gazetetik ait'amak untsa züntien gidatü
 Apaltarzüna leialtardu zure goguan lantatü
 Geroztik zunbati ez dütüzü bertü horik hedatü?
 Damurik botz balios argi hori goizegi baita ixiltü

4

Sortürük zinen ümilki dener zerbütüxü hun egiteko
 Zure plazerra zen lagüntza bat behardüñant orontako
 Zure bihotza zabalik züzün Eskualdün orontako
 Aski ofreitüz eritü zaizu traditü zütü betiko

Maratzarm 11-a Jondoni - Filipe eta Jakobe
Elbuzjeloa Jondoni Joroni (XIV, 1-13)

Egun hontan, Jesusak erian zioten dezifuleri:

« E3 dadela asalda zuen bihotza,
sinisten dugue jarraia baitan, nitan ere sinetsa azue
ene aitaren eburan sgitza asko bada;»
hala bada, emanen naiz, ^{egitza}

zuen lana zuen toniare (toniar) ^{egitza}
Jauna saretetanik, zuen tokia apartatu eta,
beritz etoniko naiz eta hartuko zaituztet ene ganat,
ni niri eta, zuok ere han izan zaituztet.

Badakizue ⁿⁱ nozat ^{noran} ^{zer} ^{gogoratzen} ^{duzue}, eta ~~hala~~ badakizue bidea.»

Tomasek erantzen dio:

« Jauna, ez dakigu nozat goazin,
nolaz daxikegu bidea? »

Jesusak erantzen dio:

« Ni naiz Bidea, Egia eta Bizia; ^{ene bidea} ^{onurag} naizk.
Ez da behor Aitaren ganat hartzen ^{onurag} naizk.
Ni ezagutzen baininduzue,
ene Aita ere ezagutzen ^{zaituzte} zaituzte.

Ordu-danik ezagutzen dugue
eta «Kuiten dugue.»

Filipek erantzen dio:

« Jauna, erakutsi ziguzu Aita, eta aski zenuku.»

Jesusak erantzen dio:

« Hain aspaldi bada zuokin naizela
eta ez naiz ezagutzen, Filipe!

Ni ikusten naizena, ^{ikusten du Aita;} ^{erakutsi ziguzu Aita?}

Ez ote dugu sinisten, ni Aitaren baitan naizela?

eta Aita ene baitan?»

Nik zuen aitatu nolasak, ez ditut ^{ene baitan} ^{erakutsirik} erantzen;
baitan Aitak, nitan daganak, dihi egiten leze berak.

Sinetsazue ^{ni baitan} ^{naizela} eta Aita ene baitan,
Aita, egiaz derantzet: ^{ola bera} ^{gatik} sinetsa azue.

« Nitan sinisten duzue:

eta ^{egiaz} ^{derantzet} ^{duzue} ^{ere} ^{eginen} ^{ditu},
eta ^{hala} ^{gogoratzen} ^{duzue} ^{ere} ^{eginen} ^{ditu}.

Ezai, ni Aitaren ganat banao,

eta Aitani ene izenean galdatuko durenena

5

Zure zaiñetan odol bero bat eta erotik eskualdün
 Bazter güzitan hedatzen zinen xerbütaria fededün
 Ûskara xotil goxo batekin ùsü gurekin züntügün
 Ah! Iküs ahal zinioke egün zünbat bazünian lagün

6

Eskualdun lurra sakratürrik zen arren direnak güdükan
 Zonbat alditan aipatü tützü saminki phediketan
 Bakian zira eliz ondoan jauregi zahar gaiñ hortan
 Ait'et ameki lür sakratian lo zite haren besotan.

7

Ah ! behextiak zütarik Gregoi egiten dü hanitx pena
 Ziberuak du züreki galtzen süstengürrik beruena
 Mauleko ikastolarek ere bere artzain baliusena
 Guk Pau-eko eskualdunek aldiz adixkiderik hobena.

8

"Lagunt ta maita"-tik jina dira Altzüküra zonbait lagün
 Zuri azken adiuen egiterat hainbeste maite züntügün
 Etsenplü eder ützen düküzü ohart etxeki ditzagün
 Xotiltarzüna leialtarzüna oso direla ùskaldün.

ETXAHUN IRURI